

Vilniaus universitetas
Teisės fakultetas
Baudžiamosios justicijos katedra

Edmundas Misevičius
V kurso, I grupės studentas

Magistro darbas

RECIDYVAS IR JO REIKŠMĖ
RECIDYVISM AND ITS IMPORTANCE

Darbo vadovas: asist. Marius Aidukas
Recenzentas: doc. dr. Egidijus Bieliūnas

Vilnius
2011

IŽANGA	2
1. Recidyvą reglamentuojančių teisės normų atsiradimas ir raida Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose	4
2. Recidyvo samprata ir rūšys	9
3. Recidyvo reikšmė	20
3.1. Reikšmė atleidžiant asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės	20
3.2. Reikšmė paskiriant bausmę kaltininkui	25
3.3. Reikšmė atidedant bausmės vykdymą ir atleidžiant nuo bausmės	34
3.4. Reikšmė teistumo išnykimo terminams	43
4. Recidyvą ir į jį panašius institutus reglamentuojančių užsienio valstybių baudžiamųjų įstatymų apžvalga	46
IŠVADOS	52
Santrauka	54
Summary	55
Literatūros sąrašas	56

IŽANGA

Temos aktualumas. Recidyvinis nusikalstamumas – neatsiejama kiekvieno laikotarpio, visų šalių nusikalstamumo struktūrinė dalis, skiriasi tik jo mastai bei pasireiškimo formos, todėl recidyvas buvo ir tebėra baudžiamosios justicijos veiksmingumo rodiklis.

Lietuvoje recidyvinio nusikalstamumo analizė liudija, kad faktinis recidyvas sudaro apie 31 procentą visų nusikaltimų¹, tai reiškia, kad net kas trečiu atveju teisingumo vykdymo sistema nepasiekia rezultato nepaisant sistemai skiriamų lėšų. Dėl to būtina analizuoti, kokias baudžiamosios teisės priemonės galima pasitelkti veikiant recidyvinį nusikalstamumą ir kokie asmenys turėtų būti pripažįstami recidyvistais.

Įsigaliojus naujam Baudžiamajam kodeksui² gana ženkliai pakito recidyvo teisinis reglamentavimas, tačiau baudžiamosios teisės moksle šis institutas dar nėra detaliai ištirtas, todėl jo analizė reikšminga mokslo pažangai. Įstatymų leidėjas, nustatydamas recidyvo institutą ir suteikdamas jam teisinę reikšmę, per kriminalinės bausmės tikslus ir rūšis, bausmės paskyrimo ir taikymo bendrąsias taisykles, pagrindus atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės arba nuo bausmės bei kt., tikėjosi, kad yra sudarytos būtinos ir pakankamos sąlygos pakartotinių nusikaltimų prevencijai, tačiau neretai pasitaikantis nusikaltimų recidyvas rodo, kad ne visos pasirinktos priemonės nėra pakankamai veiksmingos.

Darbo tikslas. Darbe siekiama apibūdinti nusikaltimų recidyvą kaip teisinį reiškinį ir pateikti baudžiamųjų teisinių priemonių veikiančių recidyvinį nusikalstamumą analizę, siekiant surasti silpnąsias baudžiamųjų teisės normų vietas. Taip pat išanalizuoti recidyvo reikšmę atleidžiant asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės, paskiriant bausmę, atidedant bausmės vykdymą bei recidyvo įtaką teistumo.

Darbo objektas. Nusikaltimų recidyvas kaip teisinis reiškinys ir jo teisinė reikšmė.

Tyrimo metodai. Siekiant visapusiškai išanalizuoti tyrimo objektą bei pasiekti darbo tikslus, magistro baigiamajame darbe naudojamas tyrimo metodas. Darbe taip pat naudojamas istorinis metodas, analizuojant Lietuvos ir užsienio valstybių baudžiamuosius įstatymus ir kitus teisės aktus panaudotas lyginamasis metodas. Be minėtų metodų, darbe naudotasi aprašomuoju, gramatiniu, loginiu - analitiniu metodais.

¹ JURGELAITIENĖ G. Recidyvinio nusikalstamumo prevencija Lietuvos Respublikoje // Daktaro disertacija, Vilnius, 2001, p. 55.

² Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Valstybės žinios, 2000-10-25, Nr. 89-2741.

Darbo naujumas. Recidyvui kriminologijos aspektų savo darbuose didelį dėmesį skyrė Jurgėlaitienė G., kuri šia tema yra parašiusi ne vieną straipsnį. Recidyvo samprata bei reikšmė atskirais klausimais analizuojama Neveros A., Justickajos S., Gavėnaitės A., Girdenio T., Kiškio A., Bikelio S. ir kitų Lietuvos autorių darbuose. Užsienio šalių teisės doktrinoje šiuos klausimus nagrinėjo Lappi-Seppala T., Walker N., Капаев, Т. Э., Pradel J., ir kiti. Pastebėtina, kad nemažai darbų, analizuojančių recidyvą bei jo reikšmę, yra skirti kriminologinio recidyvo analizei. Todėl šiame darbe dėmesys sutelkiamas recidyvo sąvokos analizei BK kontekste, taip pat orientuojantis į recidyvo reikšmę taikant BK normas. Šiandieniniame kontekste gana dažnai nesutariama dėl recidyvo reikšmės bei jos efektyvumo, todėl tarptautinių teisės aktų, užsienio valstybių įstatymų pažinimas bei lyginamoji analizė Lietuvos ir užsienio valstybių bausmių skyrimo politikos kontekste, yra ir dar, manytina, pakankamai ilgai išliks aktualiu klausimu.

Tyrimo šaltiniai. Darbo tikslų buvo siekiama analizuojant tarptautinius teisės aktus, Lietuvos Respublikos įstatymus, poįstatyminius bei kitus teisės aktus, užsienio valstybių – Rusijos, Prancūzijos, Maltos, Armėnijos teisės aktus, Lietuvos ir užsienio autorių teorinę literatūrą, straipsnius periodiniuose leidiniuose, Teisės instituto atliktus mokslinius tyrimus, Statistikos departamento pateikiamus statistinius duomenis, žiniasklaidos publikacijas ir kitą informaciją. Recidyvo reikšmės taikymo praktikoje atskleidimui naudotasi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bei žemesnės instancijos teismų sprendimais bei nutartimis.

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro įžanga, keturios dalys, išvada, santrauka anglų kalba ir literatūros sąrašas.

Pirma darbo dalis skirta aptarti baudžiamosios teisės normų atsiradimą ir raidą iki šių dienų, siekiant atkreipti dėmesį į tai, kaip kito nusikalstamų veikų kartojimo reikšmė iki naujojo BK, kuriame buvo įtvirtinta recidyvo sąvoka.

Antroje dalyje skiriamas dėmesys recidyvo sąvokos analizei BK kontekste. Šioje dalyje ne tik pateikiama recidyvo sąvokos analizė, bet ir pateikiamas recidyvo sąvokos atskyrimas nuo kriminologijoje taikomos recidyvo sampratos.

Trečioje dalyje pateikiama išsami recidyvo reikšmės taikant BK normas analizė. Šioje dalyje analizuojama recidyvo reikšmė atleidžiant asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės, reikšmė paskiriant bausmę, atidedant bausmės vykdymą ar atleidžiant nuo bausmės vykdymo bei recidyvo reikšmė teistumo terminų išnykimui.

Paskutinėje dalyje dėmesys skiriamas recidyvą ir į jį panašius institutus reglamentuojančių užsienio valstybių baudžiamųjų įstatymų apžvalgai. Šioje dalyje aptariami Rusijos, Prancūzijos, Maltos bei Armėnijos baudžiamuosiuose įstatymuose reglamentuotas recidyvas. Taip pat atliekamas Lietuvos ir užsienio valstybių recidyvo sąvokos ir reikšmės lyginimas.

1. Recidyvą reglamentuojančių teisės normų atsiradimas ir raida Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose

Lietuvos teisės ištakomis pripažįstamas 1340 m. priimtas Pamedės teisynas yra labai svarbus dokumentas, teikiantis žinių apie prūsų bei lietuvių papročius, reglamentuotus socialinius bei ekonominius santykius.

Teisyno nuostatų apžvalga rodo, jog Pamedės teisyno 64 punkte³ buvo numatyta, jog asmuo pakviestas į teismą, bet neatvykęs, baudžiamas pusės markės bauda, antrą bei trečią kartą už tokį patį nusižengimą taip pat baudžiamas pusės markės bauda, tačiau, ketvirtą kartą padaręs tokį nusižengimą turi išpirkti savo kaklą, kas pagal Pamedės teisyną reiškė, kad reikia sumokėti tiek, kiek pats esi vertas. Tai priklausė nuo luomo bei vergystės atveju nuo tėvo vertės. Minėtos Pamedės teisyno nuostatose galime išvelgti bausmės sunkinimą už pakartotinį nusikaltimą. Pamedės teisyne pakartotinumą nuostata formuluojama labai glaustai, ir ją galime išvelgti tik viename Teisyno punkte. Ir nors Pamedės teisyne įtvirtinto griežtesnės bausmės skyrimo už pakartotinį nusikaltimą negalime lyginti su dabartiniu recidyvu, tačiau tai galėjo būti pirmos užuomazgos šio instituto formavimuisi. Todėl galime teigti, kad ši nuostata buvo reikšminga Lietuvos teisinės sistemos raidai.

Vieni pirmųjų žingsnių kodifikuojant LDK teisę buvo 1468 metų Kazimiero teisynas⁴. Teisynas apėmė baudžiamąją, civilinę, administracines teises bei pačių teismų reformą. Kazimiero teisynas kartu su ankstesnėmis didžiųjų kunigaikščių privilegijomis tapo svarbiu pagrindu formuojant Lietuvos statutą.

Kazimiero teisyne šiek tiek labiau išplėstas bausmių skyrimas už pakartotinius nusikaltimus. Tai buvo išreikšta per bausmes už vagystę. Kazimiero teisyno 16 straipsnyje įtvirtinta, kad jei asmuo prisipažins vogęs ir prieš tai bus voginėjęs ir baudą mokėjęs, ir apylinkė apie tai žino, tai tokį ir be voginio pakarti. Panaši taisyklė įtvirtinta ir teisyno 18 bei 19 straipsniuose. Pakartotinės vagystės atveju be didesnės bausmės, t.y. pagal teisyno 14 straipsnį pirmą kartą apsigovusiam, už pirmą vagystę skirti baudą, o teisyno 16, 18, 19 straipsniuose už pakartotinę vagystę numatytas pakarimas, numatoma ir paskesnio nusikaltimo lengvesnė pripažinimo tvarka. Asmenį kaltinant vagyste, kai asmuo ne pirmą kartą apsigavia, remiantis 17 straipsniu, reikia pakarti ir be voginio. Tuo tarpu 18 straipsnyje įtvirtinta, kad nereikalingas asmens prisipažinimas padarius nusikaltimą, jei asmuo ne pirmą kartą apsigavia.

Taigi Kazimiero teisyne, lyginant su Pamedės teisynu, pakartotinio nusikaltimo įtaka bausmės skyrimui buvo reglamentuojama plačiau ir numatyta ne tik griežtesnė bausmė, bet ir kitos asmens padėtį sunkinančios aplinkybės.

³ PAKARKLIS, P. Senasis prūsų teisynas. - Vilnius, 1960, p. 28

⁴ JURGINIS, P. Kazimiero teisynas (1468 m.). - Vilnius, 1967, p. 18

Vėlesnėje LDK teisės kodifikacijoje (Lietuvos Statutuose) dar labiau išplečiama pakartotinio nusikaltimo padarymo reikšmė, neapsiribojant vien tik bausmių už pakartotinį nusikaltimą nustatymu. Nors Pirmajame Lietuvos Statute ir nebuvo pateikta recidyvo sąvokos, tačiau nusikaltimu pakartotinumas buvo įtvirtinamas kaip sunkinanti aplinkybė.

Trečiasis Lietuvos Statutas su pakeitimais galiojo iki 1831 m. rugsėjo 26 d., kai caro valdžia panaikino Lietuvos Statutą⁵. Nuo 1840 m. birželio 25 d. Lietuvoje buvo įvesti Rusijos imperijos baudžiamieji įstatymai. Labai pažangus įstatymas, idėjęs didelį indėlį recidyvo sąvokos formavimui, buvo Valstybės Tarybos Prezidiumo nutarimu⁶ įteisintas 1903 m. Rusijos baudžiamasis statutas⁷. Lietuvoje jis įsigaliojo, kai Vokietijos okupacinė valdžia, prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, 1915 m. užėmė kraštą. Minėtas Prezidiumo nutarimas buvo grindžiamas Lietuvos valstybės Laikinosios Konstitucijos nuostatomis, kurios skelbė, kad „srityse, kuriose nėra išleistų naujų Lietuvos valstybės įstatymų, laikinai galioja tie, kurie buvo prieš karą, kiek jie neprieštaruoja Laikinosios Konstitucijos nuostatomis“. Ši Rusijos baudžiamosio statuto redakcija galiojo ne visa, nes, įteisinant jį Lietuvoje, atsisakyta nemažai normų. Be to, Rusijos baudžiamasis statutas iki 1940 m. birželio 15 d. sovietinės okupacijos buvo keistas ir papildytas net trisdešimt kartų, įtraukiant per keletą šimtų naujų straipsnių ir punktų.

Rusijos baudžiamasis statutas yra pripažįstamas vienu svarbiausių ir pažangiausių tiek tų laikų, tiek vėlesnių, sovietinių, baudžiamosios teisės šaltinių Lietuvoje, kuriame gana išsamiai reglamentuojami nusikaltimai asmeniui, tarp jų ir nusikaltimams laisvei, dorai ir garbei.

Rusijos baudžiamajame statute tuometinis „recidyvas“ buvo reglamentuotas I skyriuje VII skirsnyje. Jame recidyvui buvo skirti aštuoni straipsniai (nuo 60 str. iki 67 str.), kuriuose numatytos aplinkybės, kurios išplečia atsakomybę. „Recidyvo“ reglamentavimui skirtas Statuto 67 str. Šiame straipsnyje įstatymų leidėjas įtvirtino, kad asmuo padaręs nusikalstamą darbą po to, kai atliko bausmę, yra baudžiamas kaip paprastai. O jeigu nusmerktasis padarė nusikalstamą darbą tolygų pirmajam arba tos pačios rūšies, tai naujai skiriamoji bausmė, išskyrus tuos atsitikimus, kai įstatymų yra nustatytos bausmės už nusikalstamųjų darbų pakartojimą, yra didinama remiantis 64 str. nustatytomis taisyklėmis, jei ligi padarius naują tolygų ar vienodą nusikalstamą darbą praėjo nuo to laiko, kai atliko bausmę už pirmesnę: didijį nusikaltimą ne daugiau kaip penkeri metai, šiaip nusikaltimą – ne daugiau kaip treji metai ir nusižengimą – ne daugiau kaip vieneri metai.

Kaip matome iš 67 str. Rusijos baudžiamajame statute „recidyvas“, skirtingai negu dabar, buvo įtvirtintas už tokius pačius ar tos pačios rūšies nusikaltimus. Vienas pagrindinių skiriamųjų bruožų nuo

⁵ Carinei Rusijai okupavus Lietuvos teritoriją, baudžiamuosius teisinius santykius reglamentavo 1649 m. Soboro Statutas, galiojęs iki 1845 m., Bausmių statutas ir 1868 m. Baudžiamasis karo statutas. DRAKŠAS, R. Mirties bausmė: situacija ir perspektyvos. - Vilnius, 2002, p. 64

⁶ Valstybės Tarybos Prezidiumo nutarimas, paskelbtas 1919 m. sausio 16 d. (LVŽ, Nr. 2-3)

⁷ JABLONSKIS K. Baudžiamasis statutas su papildymais. II leidinys. – Kaunas, 1931.

ankstesnių recidyvo užuomazgų, Rusijos baudžiamajame statute įtvirtintas „teistumo“ terminas, kuriam išnykus, nebebuvo galima taikyti 67 str. nuostatų.

Esant visoms sąlygoms, būtinoms recidyvui atsirasti, asmeniui numatomos tokios bausmės griežtinimo taisyklės: 1) kalėti sunkiajam kalėjime ligi gyvos galvos,- uždrausti kelti į tremiamąją vietą ligi sueis dvidešimt metų; 2) atimti laisvę ligi, - pailginti: jei įstatyme yra paskirtas baigiamas ilgiausias laikas,- ligi aukščiausiojo laipsnio tos rūšies bausmės, o jei baigiamasis ilgiausias laikas nepaskirtas, tai: iš kalėjimą sunkiajame kalėjime – ligi dvidešimt metų, iš kalėjimą grąsos ir tvirtovės kalėjime – ligi aštuonerių metų, iš kalėjimą paprastajame kalėjime – ligi dviejų metų ir areštą – ligi vieno metų; 3) baudą – paskirti, dar ir areštą ne ilgiau kaip vieną mėnesį.

„Recidyvas“ buvo reikšmingas ne tik paskiriant bausmę, bet ir taikant lygtinį atleidimą bei pritaikant kalinių padėtį lengvinančius įstatymus. Antai Lygtinio nuteisimo įstatymo⁸ 2 straipsnyje paminėti pagrindai, kuriems esant, lygtinis atleidimas netaikomas. Vienas iš pagrindų yra ankstesnis baudimas. Įstatyme numatyti tokie terminai: jei jau kartą buvo baustas sunkiau kaip trys mėnesiai arešto arba kalėjimo ir nuo tos bausmės atlikimo ar dovanojimo nebus praėję penki metai – jei buvo baustas už nusikaltimą ar šiaip nusižengimą, ir dešimt metų jei buvo baustas už didįjį nusikaltimą. Kaip matome, recidyvo terminai pagal minėtą įstatymą yra nustatomi ilgesni negu pagal Statutą, tačiau įstatyme numatytas griežtesnis reglamentavimas puikiai atspindi recidyvo reikšmę.

Įstatyme apie palengvinimus kaliniams⁹ buvo įtvirtinta nuostata, kad jokie palengvinimai negali būti taikomi asmenims, baustiems du kartus už vagystę. Ir nors šiame įstatyme recidyvas įgyja kitokią formą, negu kad reglamentuojama Statute ar Lygtinio nuteisimo įstatyme, tačiau įtvirtinto recidyvinio nusikaltimo esmė išlieka ta pati.

Taigi, apibendrinant, galima teigti, kad Rusijos baudžiamasis statutai turėjo didelės reikšmės tolimesnei Lietuvos baudžiamosios teisės kodifikacijai bei tapo pamatu recidyvo reglamentavimui.

Prijungus Lietuvą prie Sovietų Sąjungos, įsitvirtino ne tik sovietinė ideologija, bet ir sovietiniai baudžiamieji įstatymai. Lietuvą okupavus, šalyje įsigaliojo 1926 m. RTFSR Baudžiamasis kodeksas.

1961 m. buvo priimtas Lietuvos Tarybų sąjungos baudžiamasis kodeksas. Lyginant su ankstesniais baudžiamaisiais įstatymais, 1961 m. BK atsirado kelios naujovės, t.y. buvo išskirta itin pavojingas recidyvistas bei asmens pripažinimo itin pavojingu recidyvistu klausimas priskirtas teismų kompetencijai. Pažymėtina, kad teismams nebuvo suteikta visiška diskrecijos laisvė, baudžiamajame įstatyme buvo įtvirtintos tam tikros sąlygos, kad teismas asmenį galėtų pripažinti itin pavojingu recidyvistu. 1961 m. BK 26 str. buvo įtvirtinta nuostata, kad itin pavojingu recidyvistu gali būti teismo nuosprendžiu pripažįstamas asmuo, kuris pirmiau buvo nuteistas vieną ar du kartu priklausomai nuo nusikaltimo sunkumo laisvės atėmimu už tam tikrus nusikaltimus (kurių sąrašą įstatymų leidėjas

⁸ Lygtinio nuteisimo įstatymas, V. Ž. Nr. 284.

⁹ Įstatymas apie palengvinimus kaliniams, V. Ž. Nr. 8.

pateikė minėtame straipsnyje) ir vėl padarė kurį nors iš įstatymų leidėjo išvardintų nusikaltimų arba padaro tyčinį nusikaltimą, atlikdamas bausmę kalnimo vietose, nepriklausomai nuo pirmiau padaryto nusikaltimo sudėties.

1961 m. BK įtvirtinto itin pavojingo recidyvo reglamentavimo ypatybė buvo ta, kad recidyvui nebuvo nustatyti naikinamieji terminai, t.y. teismui asmenį pripažinus itin pavojingu recidyvistu, toks statusas likdavo asmeniui visą gyvenimą. Ir tik 1969 gruodžio 24 d. įsaku Nr. VII-591¹⁰ 26 str. buvo papildytas dalimi, kurioje įstatymų leidėjas įtvirtino nuostatą, kad asmens pripažinimas itin pavojingu recidyvistu panaikinamas panaikinant jo teistumą.

Analizuojamas 1961 m. BK 26 str. buvo keistas dvidešimt vieną kartą. Paskutinė Kodekso redakcija¹¹ numatė, kad asmenį itin pavojingu recidyvistu buvo galima pripažinti, kai: 1) asmuo, kuris pirmiau buvo nuteistas laisvės atėmimu už tam tikrus nusikaltimus, kurių sąrašą įstatymų leidėjas pateikė minėtame straipsnyje, ir vėl padarė kurį nors iš įstatymų leidėjo išvardintų nusikaltimų, už kurių jis nuteisiamas laisvės atėmimu ne mažiau kaip trejiems metams; 2) asmuo, kuris pirmiau buvo bet kuria eile du kartus nuteistas laisvės atėmimu už tam tikrus nusikaltimus, kurių sąrašą įstatymų leidėjas pateikė minėtame straipsnyje, ir vėl padarė kurį nors iš įstatymų leidėjo išvardintų nusikaltimų, už kurių jis nuteisiamas laisvės atėmimu ne mažiau kaip trejiems metams; 3) asmuo, kuris pirmiau buvo bet kuria eile tris ar daugiau kartų nuteistas laisvės atėmimu už tam tikrus nusikaltimus, kurių sąrašą įstatymų leidėjas pateikė minėtame straipsnyje, ir vėl padarė kurį nors iš įstatymų leidėjo išvardintų nusikaltimų, už kurių jis nuteisiamas laisvės atėmimu; 4) asmuo, kuris, atlikdamas laisvės atėmimo bausmę už tam tikrus nusikaltimus, kurių sąrašą įstatymų leidėjas pateikė minėtame straipsnyje, ir vėl padarė kurį nors iš įstatymų leidėjo išvardintų nusikaltimų, už kurių jis nuteisiamas laisvės atėmimu ne mažiau kaip penkeriems metams.

Reikia paminėti, kad nuo pat Kodekso priėmimo, sprendžiant asmens pripažinimo itin pavojingu recidyvistu klausimą, nebuvo atsižvelgiama į teistumą už nusikaltimą, kurį jis padarė būdamas jaunesnis kaip aštuoniolikos metų, taip pat į teistumą, kuris yra panaikintas arba išnykęs įstatymo nustatyta tvarka.

1961 m. BK itin pavojingo recidyvo reikšmė pasireiškė ne tik asmeniui skiriant bausmę¹², tačiau ir asmenį lygtinai atleidžiant nuo bausmės¹³, lygtinai paleidžiant iš įkalinimo įstaigų¹⁴ bei teistumo terminui¹⁵.

¹⁰ 1969 12 24 redakcija, įsaku Nr. VII-591. Žin., 1969, Nr. 36-343.

¹¹ 2002 10 29 redakcija, įstatymo Nr. IX-1162. Žin., 2002, Nr. 112-4970

¹² Itin pavojingas recidyvas tam tikruose kodekso straipsniuose buvo traktuojama kaip kvalifikuojanti aplinkybė.

¹³ Pagal 1961 m. BK 54¹ str. itin pavojingiems recidyvistams lygtinis atleidimas nuo bausmės prieš terminą ir neatliktosios bausmės dalies pakeitimas švelnesne bausme netaikomas.

¹⁴ Pagal 1961 m. BK 54² str. itin pavojingiems recidyvistams lygtinis paleidimas iš laisvės atėmimo vietų gali būti teismo taikomas jiems faktiškai atbuvus ne mažiau kaip tris ketvirtadalius paskirtosios bausmės laiko.

1961 m. BK 125 str., 132 str., 133 str., 214 str., 225 str., 232⁹ str., 246¹ str., 281 str. galime išvelgti netiesioginį „paprasto“ recidyvisto įtvirtinimą. Šiuose straipsniuose kaip kvalifikuojantis požymis buvo įtvirtintas tokio pačio nusikaltimo padarymas, neišnykus teistumui už anksčiau padarytą tokį patį nusikaltimą.

Aptariant 1961 m. BK reiktų atkreipti dėmesį kaip kito itin pavojingo recidyvisto institutas atkūrus Lietuvos nepriklausomybę. 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiajai Tarybai pasirašius Lietuvos nepriklausomybės atstatymo aktą įstatymų leidėjo vaidmenį perėmė Aukščiausioji Taryba (Atkuriamasis Seimas 1990-1992 m.).

Galima teigti, kad Atkuriamajam Seimui pradėjus leisti įstatymus išryškėjo Lietuvos pozicija 1961 m. BK atžvilgiu, tai nežymiai palietė ir „paprastą recidyvą“ ir itin pavojingą recidyvistą.

Antai 1990 m. spalio 4 d. įstatymu Nr. I-636 BK 86 str. tokie patys veiksmai, padaryti asmens turinčio teistumą už netikrų pinigų ar vertybinių popierių pagaminimą arba realizavimą, buvo įtvirtinta kaip kvalifikuojantis požymis. Taipogi, dirbant Atkuriamajam Seimui, Kodeksas buvo papildytas naujomis nusikalstamomis veikomis, kuriose kaip kvalifikuojantis požymis pasireiškė tai, kad veika atliko itin pavojingas recidyvistas.

Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo Atkuriamasis Seimas, vėliau Seimas, itin pavojingą recidyvistą reglamentuojančio straipsnio esminių pakeitimų nepadarė, tačiau Kodekso papildymas naujais straipsniais, jau esamus straipsnių pakeitimas, turėjo įtakos ir recidyvui.

Nors prabėgus keliems šimtmečiams nuo pirmųjų „recidyvo“ ištakų, kiekvienu laikotarpiu buvo atkreipiamas dėmesys į asmens polinkį kartoti nusikaltimus, tačiau, tik 2000 m. rugsėjo 26 d. patvirtintame ir 2003 m. gegužės 01 d. įsigaliojusiam Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse¹⁶ (toliau – naujasis BK), buvo suformuluota recidyvisto bei pavojingo recidyvisto sąvokos, kas palengvino recidyvo instituto taikymą. Tolimesnė darbo dalis skirta šių dienų recidyvo sampratos bei reikšmės analizei.

¹⁵ Pagal 1961 m. BK 58 str. itin pavojingą recidyvistą, jeigu jis per aštuonerius metus nuo tos dienos, kurią baigė atlikti bausmę (pagrindinę ir papildomąją), nepadarė naujo nusikaltimo ir jeigu, be to, teismas nustato, kad nuteistasis pasitaisė ir nėra reikalo laikyti jį turinčiu teistumą.

¹⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Valstybės žinios, 2000-10-25, Nr. 89-2741.

2. Recidyvo samprata ir rūšys

Pats terminas recidyvas (lot. *recidivus* - grįžtantis) reiškia kokio nors reiškinio, dažniausiai neigiamo, pasikartojimą. Tiek ankstesniuose teisės aktuose, padėjusiuose susiformuoti dabartinei recidyvo sampratai, tiek ir naujajame BK apie nusikalstamų veikų recidyvą kalbama kaip apie to paties asmens padarytas dvi ar daugiau nusikalstamas veikas, kai asmuo anksčiau jau buvo baustas už padaryta nusikalstamą veiką. Įstatymų leidėjas naujajame BK pateikė išsamesnę nusikaltimų recidyvo sampratą: „nusikaltimų recidyvas yra tada, kai asmuo, jau teistas už tyčinio nusikaltimo padarymą, jeigu teistumas už jį neišnykęs ar nepanaikintas įstatymų nustatyta tvarka, vėl padaro vieną ar daugiau tyčinių nusikaltimų“¹⁷.

Įstatymų leidėjas, pateikdamas tokią sampratą, įtvirtino keturis pagrindinius požymius, būtinus atsirasti nusikaltimų recidyvui:

- 1) padaryti nusikaltimai turi būti tyčiniai;
- 2) už ankstesnį tyčinį nusikaltimą nėra išnykęs teistumas;
- 3) padaromi ne mažiau kaip du nusikaltimai;
- 4) nusikaltimus padaro tas pats asmuo;

Skirtingai nuo ankstesnio reglamentavimo, naujajame BK įstatymų leidėjas į nusikaltimų recidyvo sudėtį įtraukė ne konkrečius nusikaltimus, bet apėmė visus tyčinius nusikaltimus, tokiu būdu išplėsdamas nusikaltimų ratą. Įstatymų leidėjas nurodė, kad visi nusikaltimai, sudarantys recidyvą, turi būti padaryti tyčia. Naujojo BK komentare¹⁸ komentuoju 27 str. 1 d. įtvirtintus recidyvo sąvokos požymius, atkreipiamas dėmesys į tai, kad įstatymų leidėjas, formuodamas dabartinę recidyvo sampratą, pažymėjo, jog pripažįstant nusikaltimų recidyvą nėra atsižvelgiama į baudžiamuosius nusižengimus bei neatsargius nusikaltimus.

Naujasis BK įtvirtino dualistinę sistemą, pagal kurią nusikalstamų veikų rūšys yra išskiriamos į nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus. Remiantis naujuoju BK, tiek nusikaltimas, tiek baudžiamasis nusižengimas apibrėžiamas kaip pavojinga ir BK uždrausta veika. Pagrindinis nusikaltimo¹⁹ ir baudžiamosio nusižengimo²⁰ atskyrimo kriterijus – pavojingumas, kas įtakoja bausmės

¹⁷ Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 24 str.

¹⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis/moksl.red. Švedas G. - Vilnius, 2004

¹⁹ Remiantis „Baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis“ nusikaltimas yra pavojinga ir BK uždrausta veika (veikimas ar neveikimas), už kurią numatyta laisvės atėmimo bausmė. Išskiriami tokie pagrindiniai nusikaltimo požymiai: 1) nusikaltimas – veika (nusikaltimu gali būti pripažįstama tik sąmoninga ir valinga veika, kuri pasireiškia aktyvia elgesio forma – veikimu, ir pasyvia elgesio forma - neveikimu); 2) nusikaltimas - pavojinga veika (nusikaltimo pavojingumas reiškia, kad nusikaltimu kėsiniama į valstybės saugomus teisinius gėrius. Dėl tokio kėsiniamosi šiems teisiniams gėriams padaroma žala arba sukeliama tokios žalos atsiradimo grėsmė); 3) nusikaltimas – priešinga teisei veikla (priešingumas teisei yra formalus nusikaltimo požymis, kuris reiškia, kad padaryta veika yra laikoma nusikaltimu, jei jos požymiai sutampa su baudžiamajame įstatyme aprašytais nusikaltimų sudėties požymiais); 4) nusikaltimas – veika, už kuria numatyta laisvės atėmimo bausmė (nusikaltimu laikoma ne bet kokia pavojinga ir priešinga teisei veika, o tik tokia veika, už kurios

dydį. Pažymėtina, kad baudžiamųjų teisės pažeidimų skirstymą lemia ne konkrečiu atveju paskirta, bet baudžiamosios teisės normos sankcijoje numatyta bausmė. Asmuo padarydamas baudžiamąjį nusižengimą atlieka pavojingą veiką ja pažeisdamas teisinius gėrius, tačiau naujojo Baudžiamojo kodekso specialiojoje dalyje straipsnių sankcijose nurodyta bausmė, nesusijusi su terminuotu laisvės atėmimu, jau savaime duoda suprasti apie mažesnę atliktos veikos pavojingumą. Priešingai baudžiamiesiems nusižengimams, nusikaltimu kėsiniama į labiausiai saugomus teisinius gėrius, todėl toks asmuo yra pavojingesnis visuomenei ir jo atžvilgiu turėtų būti taikomos griežtesnės sankcijos. Tačiau būtina pabrėžti, kad ta aplinkybė, kai asmuo daro pakartotinus baudžiamuosius nusižengimus, parodo asmens egzistuojančios teisinės sistemos ignoravimą, o tai kad asmuo kėsiniama į ne tokius pavojingus teisinius gėrius, dar nereiškia, kad asmuo nėra linkęs į „kriminalinį gyvenimą“. Pvz. Iš 6912 baudžiamųjų nusižengimų padarytų 2009 m. 3388 buvo vagystės²¹. Taigi asmuo kelis kartus pavogdamas turtą, kai kiekvienos vagystės atveju turto vertė neviršija 1 MGL²², taip padarydamas kelis baudžiamuosius nusižengimus, realiai padaro žalos daugiau negu asmuo vienos vagystės metu pavogęs turto, kurio vertė vos viršija 1 MGL ribą, tačiau tokio asmens atlikta veika bus laikoma nusikaltimu. Pagal 2010 m. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės leidinį „Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2009 m.“ galime matyti, kad nuo 2008 m. iki 2009 m. asmenų skaičius pakartotinai padariusių baudžiamuosius nusižengimus sparčiai augo.

Asmenys, įtariamai (kaltinami) padarę nusikalstamas veikas pakartotinai ²³

	Nusikalstamos veikos		Nusikaltimai		Baudžiamieji nusižengimai	
	2008 m.	2009 m.	2008 m.	2009 m.	2008 m.	2009 m.
Suaugusieji						
	2202	1994	2015	1784	85	210
Nepilnamečiai						
	294	185	280	178	14	7

padarymą numatyta laisvės atėmimo bausmė) – Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. – Vilnius, 2004, p. 91-99

²⁰ Remiantis BK komentaru baudžiamasis nusižengimas yra pavojinga ir BK uždrausta veika (veikimas arba neveikimas), už kurį numatyta bausmė, nesusijusi su laisvės atėmimu, išskyrus areštą. Baudžiamojo nusižengimo trys pirmieji požymiai yra tokie patys kaip ir nusikaltimo, skiriasi tik ketvirtas požymis (baudžiamasis nusižengimas - tai veika, už kurią numatyta bausmė, nesusijusi su laisvės atėmimu, išskyrus areštą. Pažymėtina, kad įstatymo leidėjas prie bausmių, susijusių su laisvės atėmimu, pagal komentuojamą straipsnį nepriskiria arešto. Taigi jeigu už nusikalstamą veiką baudžiamajame įstatyme numatytas tik areštas arba areštas ir kita su laisvės atėmimu nesusijusi bausmė (bauda, laisvės apribojimas ir pan.), veika laikoma baudžiamuoju nusižengimu.)

²¹ Internetinė prieiga: http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/list/?cat_y=2&cat_id=3&id=1858. Žiūrėta 2011 m.

²² Bazinė socialinė išmoka (anksčiau -MGL). 1MGL lygus 130 Lt. MGL dydis nustatytas (2008 m. gruodžio 30 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas dėl bazinės socialinės išmokos dydžio patvirtinimo Nr. 1366.)

²³ Internetinė prieiga: http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/list/?cat_y=2&cat_id=3&id=1858. Žiūrėta 2011 m.

Ir nors, palyginus su nusikaltimais, baudžiamųjų nusižengimų skaičius nėra didelis, tačiau siūlyčiau atkreipti dėmesį į tai, kad tas skaičius nuo 2008 m. iki 2009 m. labai sparčiai augo. Kol kas 210 pakartotinių baudžiamųjų nusižengimų didelio pavojaus nekelia, tačiau nereikia atmesti galimybės, kad ateityje gali tekti kitaip suformuluoti nusikalstamo recidyvo sąvoką, atsižvelgiant ir į pakartotinus baudžiamuosius nusižengimus. Reikia paminėti, kad per pastaruosius kelis metus baudžiamųjų nusižengimų skaičius labai kito: 2005 m. buvo 373, 2006 m. buvo 311, bei 2007 m. buvo 217²⁴. Atkreipiant dėmesį į didžiulį atliktų baudžiamųjų nusižengimų skaičiaus šuolį nuo 2008 m., kai šis skaičius išaugo net 219 proc. 2009 m. Toks nestabilus baudžiamųjų nusižengimų skaičiaus kitimas tik pabrėžia problemos sudėtingumą, todėl manyčiau, pagrįstai galima teigti, jog baudžiamųjų nusižengimų recidyvui reikia skirti atitinkamą dėmesį.

Reikėtų paminėti tai, kad nusikaltimų recidyvui taip pat reikšmės neturi šie elementai:

- 1) padarytų ir nusikaltimų recidyvo komponentais (sudėtine dalimi) esančių tyčinių nusikaltimų rūšis, pobūdis: jie gali būti tapatūs, vienaarūšiai ar įvairių rūšių;
- 2) nusikaltimų recidyvą sudarančių tyčinių nusikaltimų kategorija - sunkumo laipsnis, numatytas BK 11 str.;
- 3) paskirtos bausmės (bausmių) rūšis, dydis; jei paskirta laisvės atėmimo bausmė - jos atlikimo vieta;
- 4) ar už anksčiau padarytą nusikaltimą atlikta bausmė;
- 5) kokioje nusikalstamos veikos stadijoje nutrūko asmens daromas nusikaltimas (nusikaltimai);
- 6) ar nusikaltimų recidyvą sudarantys nusikaltimai padaryti bendrininkaujant, ar vieno asmens²⁵.

Antras įstatymų leidėjo įtvirtintas nusikaltimų recidyvo požymis yra tai, kad naujas nusikaltimas padaromas esant neišnykusiam ar įstatymų nustatyta tvarka nepanaikintam teistumui už ankstesnį nusikaltimą²⁶. Bendrosios teisinės teistumo pasekmės yra žmogaus teisių ir laisvių suvaržymai, kuriuos apriboti yra numatyta Lietuvos Respublikos įstatymuose²⁷. Vadovaujantis humanizmo principu: kartą nusikaltusio ir atlikusio bausmę asmens padėtis neturėtų būti blogesnė visą gyvenimą²⁸. Todėl asmuo gali tapti recidyvistu po pirmo tyčinio nusikaltimo padarymo ribotą laiką, t.y. kol neišnyksta teistumas už pirmą tyčinį nusikaltimą. Teistumas žymi juridinį faktą, būtent asmens nuteisimą už nusikalstamą veiką teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu²⁹. Teistumo trukmę lemia padaryto nusikaltimo pavojingumas, kaltės forma ir bausmės vykdymo atidėjimo taikymas³⁰.

²⁴ Nusikalstamumo ir teisėsaugos institucijų veiklos 2007 m. ataskaita.

²⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. – Vilnius, 2004, p. 175.

²⁶ PIESLIAKAS V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga. – Vilnius, 2008, p. 263.

²⁷ DRAKŠAS R. Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos. – Vilnius, 2008, p. 41.

²⁸ JUSTICKAJA S., GAVĖNAITĖ A. Recidyvinis nusikalstamumas: tyrimo galimybės ir perspektyvos Lietuvoje// Teisės problemos, 2009 Nr. 3, p. 8.

²⁹ PIESLIAKAS V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga. – Vilnius, 2008, p. 433.

³⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. – Vilnius, 2004, p. 505.

Konstatuojant nusikaltimų recidyvo faktą, yra svarbu, kad teistumas nebūtų išnykęs arba panaikintas įstatymų numatyta tvarka. Remiantis principu, kad teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai, asmuo teistumą įgyja teismo nuosprendžiu pripažinus jį kaltu padarius nusikaltimą ir paskyrus jam kriminalinę bausmę. Toks nuosprendis turi būti įsiteisėjęs Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso nustatyta tvarka. Pažymėtina, kad asmuo nubaustas už baudžiamąjį nusižengimą nors ir yra nuteisiamas, tačiau jam neatsiranda teistumas.

Nagrinėjant šį požymį, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad priėmus naująjį LR BK, buvo atsisakyta teismo vaidmens asmenį pripažįstant recidyvistu, t.y. asmens pripažinimui recidyvistu nebereikalingas atskiras teismo sprendimas. Pagal naująjį BK asmuo tampa recidyvistu priėmus apkaltinamąjį nuosprendį už tyčinį nusikaltimą, padarytą neišnykus teistumui už anksčiau padarytą nusikaltimą. Viena iš būtinų sąlygų tokiam teismo nuosprendžiui yra tokio nuosprendžio įsigaliojimas. Tai patvirtina ir teismų praktika. Antai 2004 m. birželio 29 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas konstatavo, kad kaip nustatyta BK 27 str. 1 d., jei asmuo, jau teistas už tyčinio nusikaltimo padarymą, jeigu teistumas už jį neišnykęs ar nepanaikintas įstatymų nustatyta tvarka, vėl padaro vieną ar daugiau tyčinių nusikaltimų, jis yra laikomas recidyvistu. Šios aplinkybės konstatavimui nebūtinai reikalingas teismo sprendimas dėl konkretaus teisiamojo, nes visi nuteistieji, kurie pakartotinai padaro tyčinį nusikaltimą, neišnykus ankstesniam teistumui už tyčinę nusikalstamą veiką, yra laikomi recidyvistais³¹.

Trečias recidyvo požymis yra tai, kad recidyvą sudaro du tyčiniai nusikaltimai padaryti to paties asmens. Tai reiškia, kad asmuo pripažįstamas recidyvistu, jau anksčiau turi būti nuteistas. Nuteisimas reiškia teismo apkaltinamojo nuosprendžio priėmimą dėl ankstesnio nusikaltimo. Reikėtų paminėti, kad asmuo, kuris anksčiau buvo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, vėl padaręs nusikaltimą, nebus laikomas recidyvistu.

Kalbant apie dviejų tyčinių nusikaltimų padarymą reikia atkreipti dėmesį į nusikaltimų sutaptį. Teisinėje literatūroje nusikaltimų sutaptis skiriama į idealiąją ir realiąją. Tradiciškai manoma, kad idealioji sutaptis yra tada, kada asmuo viena veika padaro kelias nusikalstamas veikas, numatytas skirtinguose baudžiamojo kodekso straipsniuose, o realioji – kada skirtingomis veikomis padaro dvi ar kelias nusikalstamas veikas, numatytas skirtingose Baudžiamojo kodekso normose³². Todėl lyginant idealiąją ir realiąją nusikaltimų sutaptis su recidyvu, akivaizdu, jog pastarasis turi daugiau bendrų bruožų su realiąja nusikaltimų sutaptimi. Tai atsispindi ir laiko tarpe tarp padarytų dviejų nusikaltimų. Idealiosios sutapties atveju nusikaltimai padaromi vienu metu, tuo tarpu esant realiajai sutapčiai, nusikaltimai, kaip ir recidyvo atveju, padaromi skirtingu laiku. Tačiau, nors ir galime rasti panašumų tarp recidyvo ir realiosios sutapties, tačiau jų sutapatinti negalima, kadangi tarp jų esama esminių skirtumų.

³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2004 m. birželio mėn. 29 d. nutartis, baudžiamosios bylos Nr. 2K-322;

³² NEVERA, A. Nusikalstamų veikų idealios bei realios sutapties atribojimo ir bausmių skyrimo problemos. 2006 p. 26.

Pirmiausiai, recidyvo atveju, kaip jau buvo minėta, reikalingas teistumas, ko nėra realiosios sutapties atveju. Nusikaltimų sutaptis bus tuomet, kai asmuo padarė du ar daugiau nusikaltimų, kvalifikuojamų atskirai, ir nė už vieną iš jų anksčiau nebuvo patrauktas baudžiamojon atsakomybėn³³. O recidyvas bus, kai dėl asmens ankstesnio tyčinio nusikaltimo jau yra apkaltinamasis nuosprendis ir atsiradęs teistumas. Dar vienas skirtumas yra asmens amžius, kaip aptarsime toliau, konstatuojant recidyvą neatsižvelgiama į nusikaltimus padarytus iki aštuoniolikos metų, kai tuo tarpu, tiek idealiosios, tiek ir realiosios sutapties atveju asmens amžius nėra aktualus, kadangi nusikaltimų sutaptis gali būti konstatuojama ir pilnametystės nesulaukusiam asmeniui.

Ketvirtas požymis pasireiškia tuo, kad visus tyčinius nusikaltimus sudarančius nusikaltimų recidyvą turi padaryti tas pats asmuo. Vadinasi asmuo gali tapti recidyvistu tik jeigu yra neišnykęs teistumas už anksčiau to pačio asmens padarytą tyčinį nusikaltimą.

Iš BK įtvirtintos recidyvo sąvokos galime išvelgti ir penktą požymį, tai yra asmens, padariusio tyčinius nusikaltimus, amžius. BK 27 str. 4 d. nustatyta, kad teismas, sprenddamas dėl asmens pripažinimo pavojingu recidyvistu, neatsižvelgia ir į teistumą už nusikaltimus, kuriuos asmuo padarė būdamas jaunesnis nei aštuoniolikos metų³⁴. Tačiau BK 27 str. 1 d. ir 2 d. apibūdinant recidyvistą, BK 27 str. 4 d. minėtina išimtis neįtvirtinta. Taigi pagal įstatymą įmanomos situacijos, kad recidyvistu gali būti laikomas ir asmuo, nesulaukęs aštuoniolikos metų, nes jo pripažinimui recidyvistu, konstatavus nusikaltimų recidyvą, BK nereikalauja atskiro teismo sprendimo. Tokio sprendimo pasekmė būtų atsakomybės griežtinimas nepilnamečiui recidyvistui. Tai prieštarautų BK įtvirtintam nepilnamečių, padariusių nusikalstamas veikas, atsakomybės švelninimui, todėl BK 27 str. 1 ir 2 dalyse įtvirtintas teisinis reguliavimas, nenustatant, kad pripažįstant asmenį recidyvistu neatsižvelgiama ir į teistumą už nusikaltimus, kuriuos asmuo padarė būdamas jaunesnis nei aštuoniolikos metų, vertintinas kaip įstatymo spraga³⁵. Reikia paminėti, kad praktikoje neišvengiama atvejų kai BK 27 str. 4 d. nuostatos taikomos tik pavojingam recidyvistui ir kad konstatuojamas recidyvas atsižvelgiant į nusikaltimus padarytus iki pilnametystės. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2009 m. spalio 06 d. nutartimi atmetė V. J. kasacinį skundą, kuriuo buvo ginčijami Apylinkės teismo ir Apygardos teismo sprendimai bei V. J. pripažinimas recidyvistu. Kasaciniame skunde V. J. nurodė, kad apeliacinės instancijos teismas nepagrįstai pripažino jį recidyvistu (BK 27 straipsnio 1 dalis) ir BK 56 straipsnio 1 dalies pagrindu skyrė laisvės atėmimo bausmę todėl, kad 2001 m. sausio 8 d. ir 2001 m. kovo 1 d. nuosprendžių priėmimo metu jis buvo nepilnametis. Pagal BK 27 straipsnio 1 ir 4 dalių prasmę sudėtine nusikaltimų recidyvo dalimi negali būti laikomi nusikaltimai, kuriuos asmuo padarė jaunesnis nei aštuoniolikos metų amžiaus, nors teistumas už juos neišnykęs ir nepanaikintas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas

³³ PAVILONIS V., BIELIŪNAS E. Nusikaltimų kvalifikavimas esant jų daugetui ir baudžiamosios teisės normų konkurencijai. – Vilnius, 1984, p. 45.

³⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. – Vilnius, 2004, p. 177.

³⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. – Vilnius, 2004, p. 177-178.

nutarties dalyje, susijusioje su kasatoriaus pripažinimu recidyvistu, pateikė tokius argumentus: V. J. skundžiamu nuosprendžiu pripažintas kaltu padaręs nusikaltimą, kurį jis įvykdė būdamas pilnametis, todėl jam netaikomos BK XI skyriaus nuostatos, reglamentuojančios nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus. Pagal teismų nustatytas bylos aplinkybes, apeliacinės instancijos teismas pagrįstai nurodė, kad kasatorius yra jau teistas už tyčinio nusikaltimo padarymą ir naują tyčinį nusikaltimą įvykdė esant neišnykusiam ir įstatymo nustatyta tvarka nepanaikintam teisumui. Tai atitinka BK 27 straipsnio 1 dalyje nurodytus požymius. BK 27 straipsnio 2, 3 ir 4 dalyse reglamentuojama, kokiais atvejais asmuo gali būti teismo pripažintas pavojingu recidyvistu, tačiau šios įstatymo nuostatos V. J. netaikytos. Todėl apeliacinės instancijos teismas, objektyviai vertindamas V. J. kaip pakartotinai nusikaltusį asmenį (nusikaltimų recidyvo prasme), klaidos nepadarė³⁶.

Šioje byloje buvo išreikšta Lietuvos Aukščiausiasis Teismo pozicija, jog BK 27 str. 4 d. nuostatos taikytinos tik pavojingam recidyvistui.

Įstatymų leidėjas naujajame BK ne tik įtvirtino nusikaltimo recidyvo sąvoką, bet išskyrė dvi jo rūšis – paprastą ir pavojingą nusikaltimų recidyvą. Paprastą nusikaltimų recidyvą ir recidyvistą apibūdina įstatymų leidėjo BK 27 str. 1d. suformuluota recidyvo sąvoka: „nusikaltimų recidyvas yra tada, kai asmuo, jau teistas už tyčinio nusikaltimo padarymą, jeigu teistumas už jį neišnykęs ar nepanaikintas įstatymų nustatyta tvarka, vėl padaro vieną ar daugiau tyčinių nusikaltimų“. Pavojingam nusikaltimų recidyvui įstatymų leidėjas paskyrė 27 str. 2 d., kurioje pateikiama tokia recidyvo sąvoka ir sąlygos juo tapti: „nusikaltimų recidyvas yra pavojingas, o nusikaltimus padaręs asmuo teismo gali būti pripažintas pavojingu recidyvistu, jeigu šis asmuo: 1) turėdamas neišnykusį teistumą už labai sunkų nusikaltimą, padaro naują labai sunkų nusikaltimą; 2) būdamas recidyvistas, padaro naują labai sunkų nusikaltimą; 3) būdamas recidyvistas, jeigu bent vienas iš sudarančių recidyvą nusikaltimų yra labai sunkus, padaro naują sunkų nusikaltimą; 4) turėdamas tris teistumus už sunkius nusikaltimus, padaro naują sunkų nusikaltimą.

Iš pateiktos pavojingo nusikaltimų recidyvo sąvokos, matome, kad pavojingas recidyvistas nuo paprasto recidyvisto skiriasi nusikaltimų pavojingumu bei pačio recidyvo atsiradimo momentu.

Jeigu paprasto recidyvo atveju minimi tyčiniai nusikaltimai, tačiau, kaip aukščiau buvo minėta, neatsižvelgiama į nusikaltimo sunkumą, pavojingumą visuomenei, tai pavojingo recidyvo atveju vertinama ne tik tai, kad nusikaltimas turi būti padarytas tyčia, bet ir padaryto nusikaltimo sunkumas bei pavojingumas visuomenei. Taigi remiantis naujajame BK įtvirtintomis nuostatomis, teismas asmenį pripažindamas pavojingu recidyvistu turi atsižvelgti į padarytų nusikaltimų sunkumą.

Pavojingo recidyvo atveju nėra išskirta tyčia, tačiau pavojingą recidyvą sudaro tik sunkūs ir labai sunkūs nusikaltimai, kas mums leidžia suprasti, kad tokie nusikaltimai bus padaryti tik tyčios forma,

³⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. spalio mėn. 6 d. nutartis, baudžiamosios bylos Nr. 2K-369/2009;

kadangi už neatsargius nusikaltimus nėra numatyta tokių sankcijų, kad atitiktų sunkaus ar labai sunkaus nusikaltimo apibūdinimą.

Paprasto recidyvo atveju lemiamo (paskutinio) nusikaltimo, kurį padaręs asmuo tampa recidyvistu, amplitudė yra nuo nesunkaus tyčinio nusikaltimo iki labai sunkaus tyčinio nusikaltimo. Tuo tarpu pavojingo recidyvo atveju jau minima tik sunkūs (laikomi tokie nusikaltimai už kuriuos baudžiamajame įstatyme numatyta didžiausia bausmė viršija šešerius metus laisvės atėmimo, bet neviršija dešimties metų laisvės atėmimo) ir labai sunkūs nusikaltimai (laikomi tokie nusikaltimai už kuriuos baudžiamajame įstatyme numatyta didžiausia bausmė viršija dešimt metų laisvės atėmimo).

Kadangi pavojingo recidyvisto padėtis yra apsunkinama labiau negu paprasto recidyvisto atveju, todėl pavojingu recidyvistu nebetampama automatiškai padarius tam tikrų tyčinių nusikaltimų kiekį. Pavojingo recidyvisto atveju atsiranda teismo sprendimo reikalavimas. Skirtingai nuo paprasto recidyvo, kurio atveju asmuo recidyvistu tampa padaręs du tyčinius nusikaltimus ir teismo nuosprendžio nereikia, pavojingu recidyvistu asmuo gali tapti tik teismui priėmus nuosprendį asmenį pripažinti pavojingu recidyvistu. Taip pat reikia atkreipti dėmesį į tai, kad teismas įgyja teisę, o ne pareigą asmenį pripažinti pavojingu recidyvistu. Teismas, nusprendęs pripažinti asmenį pavojingu recidyvistu, tai gali padaryti tik motyvuotu sprendimu, kuriame turi būti atsižvelgta ne tik į nusikaltimo sunkumą, bet ir į kaltininko asmenybę, nusikalstamų ketinimų įvykdymo laipsnį, į dalyvavimo darant nusikaltimus pobūdį, taip pat kitas bylai reikšmingas aplinkybes. Iš šių aplinkybių turi būti aišku, kad asmuo nedaro išvadų po pirmų apkaltinamųjų nuosprendžių. Tai patvirtinta ir teismų praktika, antai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2009 m. lapkričio 17 d. nutartimi atmetė V. N. kasacinį skundą, kuriuo buvo ginčijami Apylinkės teismo ir Apygardos teismo sprendimai ir V. N. pripažinimas pavojingu recidyvistu. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo nutarties dalį, susijusią su pavojingo recidyvo pripažinimu, grindė tuo, kad kasatorius V. N. nepagrįstai ginčija apeliacinės instancijos teismo išvadą pripažinti jį pavojingu recidyvistu. Teismas, vadovaudamasis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2003 m. birželio 20 d. nutarimo „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“ 3.1.11 punktu, išdėstė motyvuotas išvadas dėl BK 27 straipsnio 2 dalyje nustatytų sąlygų. Teismo nuosprendžio turinys patvirtina, kad šis teismas laikėsi baudžiamojo įstatymo reikalavimų ir, pripažindamas V. N. pavojingu recidyvistu, atsižvelgė į reikšmingas šiuo klausimu bylos aplinkybes. Teismas apie asmens pripažinimą pavojingu recidyvistu pažymi nuosprendžio rezoliucinėje dalyje. Nuteistojo kasaciniame skunde pateiktas argumentas, kad teismas neteisingai nurodė, jog Vilniaus miesto 2-ojo apylinkės teismo 2005 m. birželio 8 d. nuosprendžiu jis iš esmės buvo pripažintas recidyvistu, atmestinas. Bylos duomenys patvirtina, kad V. N. labai sunkų nusikaltimą padarė prieš tai būdamas teistas devynis kartus, paskutinį iš jų – Vilniaus miesto 2-ojo apylinkės teismo 2005 m. birželio 8 d. nuosprendžiu pagal BK 22 straipsnio 1 dalį ir 178 straipsnio 2 dalį bei pagal BK 187 straipsnio 1 dalį, t. y. už tyčinį apysunkį ir

nesunkų nusikaltimus, neišnykus teistumams už anksčiau padarytas tyčines nusikalstamas veikas, taigi faktiškai būdamas recidyvistas.³⁷ Reikia paminėti, kad teismas asmenį pripažindamas pavojingu recidyvistu neatsižvelgia į teistumą už nusikaltimus, kuriuos asmuo padarė būdamas jaunesnis negu aštuoniolika metų, neatsargius nusikaltimus, nusikaltimus, už kuriuos teistumas yra išnykęs ar panaikintas, taip pat užsienyje padarytus nusikaltimus, už kuriuos Lietuvos Respublikos baudžiamieji įstatymai atsakomybės nenumato. Remiantis 2002 m. spalio 29 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, baudžiamojo proceso kodekso, patvirtinto 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785, ir bausmių vykdymo kodekso, patvirtinto 2002 m. birželio 27 d. įstatymu Nr. NX-994, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymo, Nr. IX-1162, 9 straipsnio³⁸ 2 dalyje įtvirtinta nuostata, kad asmenys pagal senąjį Baudžiamąjį kodeksą pripažinti pavojingais recidyvistais, po naujojo Baudžiamojo kodekso įsigaliojimo laikomi pavojingais recidyvistais, galime teigti, kad tokius asmenis pripažinti pavojingais recidyvistais nereikia teismo sprendimo. Tokiu atveju asmuo, iki naujojo baudžiamojo kodekso įsigaliojimo buvęs itin pavojingu recidyvistu, po Kodekso įsigaliojimo tampa pavojingu recidyvistu. Kalbant apie šią išimtį, reiktų paminėti faktą, kad pagal 1961 m. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 26 str. itin pavojingu recidyvistu asmenį turėdavo pripažinti teismas, todėl darytina išvada, kad bet kokių atveju asmenį pripažįstant pavojingu recidyvistu reikalingas teismo nuosprendis.

Aukščiau minėto įstatymo 1 dalyje įstatymų leidėjas įtvirtino, kad asmuo dėl nusikalstamų veikų, padarytų iki naujojo Baudžiamojo kodekso įsigaliojimo, gali būti pripažintas recidyvistu arba pavojingu recidyvistu tik tuo atveju, jeigu šioms veikoms taikytinos naujojo Baudžiamojo kodekso 27 straipsnio 2 dalies nuostatos. Tačiau atsiranda nesutapimų lyginant šią nuostatą su 2003 m. liepos 1 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo konsultacija dėl BK 27 str. taikymo³⁹. LAT konsultacijoje į klausimą ar pripažįstant asmenį recidyvistu ar pavojingu recidyvistu yra atsižvelgiama į neišnykusius teistumus už nusikaltimus, padarytus iki 2000 m. Baudžiamojo kodekso įsigaliojimo, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pasisakė, kad sprendamas asmens pripažinimo recidyvistu ar pavojingu recidyvistu klausimą, teismas atsižvelgia ir į neišnykusius bei nepanaikintus teistumus už nusikaltimus, padarytus iki 2000 m. Baudžiamojo kodekso įsigaliojimo. Todėl teismas, apsvaustęs, kaip turėtų būti kvalifikuojamos šios

³⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 17 d. nutartis, baudžiamosios bylos Nr. 2K-454/2009.

³⁸ 2002 m. spalio 29 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, baudžiamojo proceso kodekso, patvirtinto 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785, ir bausmių vykdymo kodekso, patvirtinto 2002 m. birželio 27 d. įstatymu Nr. NX-994, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymo Nr. IX-1162 9 straipsnis. Asmens pripažinimas recidyvistu arba pavojingu recidyvistu: 1. Įsigaliojus naujam Baudžiamajam kodeksui, asmuo dėl nusikalstamų veikų, padarytų iki naujojo Baudžiamojo kodekso įsigaliojimo, gali būti pripažintas recidyvistu arba pavojingu recidyvistu tik tuo atveju, jeigu šioms veikoms taikytinos naujojo Baudžiamojo kodekso 27 straipsnio 2 dalies nuostatos. 2. Asmenys, pagal senąjį Baudžiamąjį kodeksą pripažinti itin pavojingais recidyvistais, po naujojo Baudžiamojo kodekso įsigaliojimo laikomi pavojingais recidyvistais. Šiuo atveju asmuo, pripažintas pavojingu recidyvistu, pavojingo recidyvisto statuso netenka pagal naujojo Baudžiamojo kodekso 27 straipsnio 5 dalį.

³⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Teismų praktika Nr. 19. – Vilnius, 2003, p. 281.

veikos pagal 2000 m. Baudžiamąjį kodeksą, ir atsižvelgęs į BK 11 str. numatytą nusikaltimų pagal sunkumą skirstymą, sprendžia, ar nuteistajam taikytinos 2000 m. BK 27 str. nuostatos.

Jeigu įstatyme tapimo paprastu ir pavojingu recidyvistu sąlygos suvienodinamos, nukreipiant į naujojo Baudžiamojo kodekso 27 str. 2 d., tai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo konsultacijoje kalbama tikrai apie neišnykusį teistumą. Remiantis LAT konsultacija, asmeniui pakanka padaryti bet kokią tyčinį nusikaltimą ir taip tampama recidyvistu, nors aukščiau minėtame įstatyme reglamentuojama, kad asmuo gali būti pripažintas recidyvistu tik esant tokioms pačioms sąlygoms kaip ir pavojingam recidyvistui t.y. asmens po naujojo BK įsigaliojimo padarytas nusikaltimas turi būti kvalifikuojamas kaip sunkus arba labai sunkus. Taigi galime teigti, kad LAT konsultacija buvo išplėstas minėto įstatymo taikymas.

Reikia paminėti, kad minėtame įstatyme įtvirtinta vienintelė išimtis, kai paprastas recidyvas yra pripažįstamas teismo nuosprendžiu, o ne atsiranda automatiškai. Šiame kontekste paminėtina, LAT 2007 m. sausio 16 d. nutartis, kuria atmestas V. K. kasacinis skundas dėl Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 30 d. nuosprendžio, kuriame viena iš kasatoriaus ginčijamų aplinkybių buvo jo pripažinimas pavojingu recidyvistu. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo nutarties dalį, susijusią su pavojingo recidyvo pripažinimu grindė tuo, kad iš bylos medžiagos matyti, kad 2003 m. lapkričio 24 d V. K. tyčinį labai sunkų nusikaltimą – nužudymą (BK 129 straipsnio 1 dalis), už kurį nuteistas skundžiamu Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 30 d. nuosprendžiu, padarė būdamas teistas keturis kartus už tyčinių nusikaltimų padarymą (Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1991 m. gruodžio 23 d. nuosprendžiu pagal 1961 m. BK 111 straipsnio 2 dalį, Šilutės rajono apylinkės teismo 1997 m. birželio 3 d. nuosprendžiu pagal 1961 m. BK 271 straipsnio 1 dalį, Šilutės rajono apylinkės teismo 1999 m. gruodžio 6 d. nuosprendžiu pagal 1961 m. BK 310 straipsnio 1 dalį ir to paties teismo 2001 m. spalio 22 d. nuosprendžiu pagal 1961 m. BK 271 straipsnio 2 dalį), t. y. būdamas recidyvistas (BK 27 straipsnio 1 dalis).<...> V. K. nusikaltimo padarymo metu turėjo neišnykusius ir nepanaikintus teistumus už ankstesnius tyčinius nusikaltimus, t. y. buvo recidyvistas (BK 27 straipsnio 1 dalis)⁴⁰.

Iš aukščiau minėtos teismo nutarties matome, kad recidyvas, remiantis naujojo Baudžiamojo kodekso 27 str. 1. d. konstatuojamas esant neišnykusiems teistumams už nusikaltimus padarytus iki naujojo Baudžiamojo kodekso įsigaliojimo, taigi galime teigti, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vadovaujasi 2003 m. liepos 1 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo konsultacija dėl BK 27 str. taikymo⁴¹.

⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 16 d. nutartis, baudžiamosios bylos Nr. 2K-31/2007.

⁴¹ 2003 m. liepos 1 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo konsultacija dėl BK 27 str. taikymo, Nr. B3-258.

Paminėtina ir tai, kad tiek paprastas recidyvas, tiek ir pavojingas recidyvas baigiasi išnykus teistumui vieno iš nusikaltimų, kuris sudaro recidyvą. Reiškia, panaikinti recidyvui nereikalingas teismo nuosprendis, o recidyvas išnyksta pats savaime.

Baudžiamosios teisės doktrinoje išskiriama keletas recidyvo rūšių:

1. legalusis - kai ankstesnis nuteisimas turi juridinės reikšmės vėlesniam nuteisimui;
2. faktinis – kai asmuo nuteisiamas pakartotinai, neatsižvelgiant į tai, kada asmuo anksčiau buvo nuteistas ir ar yra išnykęs teistumas;
3. penitenciarinis – kai asmuo anksčiau buvo teistas laisvės atėmimu⁴².

Legalusis recidyvas atitinka BK 27 str. apibrėžtą recidyvo sąvoką. Legalusis recidyvas- tai asmens, anksčiau teisto už tyčinį nusikaltimo padarymą ir turinčio neišnykusį ar įstatymų nustatytą tvarka nepanaikintą teistumą, nuteisiamas už pakartotinai padarytą tyčinį nusikaltimą⁴³. Teisinėje literatūroje dar randama keli legaliojo recidyvo skirstymo būdai. Vieni autoriai legalųjį recidyvą išskiria į bendrąjį (kai asmuo teistas už padarytą nusikaltimą padaro naują nusikalimą, kuris savo pobūdžiu skiriasi pirmesnio nusikaltimo) ir specialųjį (kai asmens padarytas antras nusikaltimas yra tapatus pirmam nusikaltimui arba labai į jį panašus), šiuo atveju specialusis recidyvas apima ir itin pavojingą recidyvą, dar kiti bendrąjį recidyvą aiškina plečiamai ir teigia, kad bendras recidyvas apima ir specialųjį.

Faktinis recidyvas - visuma nusikaltimų padarytų asmens, kuriam anksčiau buvo taikyta bausmė arba ją pakeičiančios administracinio bei visuomeninio poveikio priemonės. Faktinio recidyvo nagrinėjimas įgalina išsiaiškinti aplinkybes, dėl kurių nebuvo efektyvi bausmė arba ją pakeitusi priemonė. Ši recidyvo rūšys galima kriminologijos moksle, kadangi baudžiamojoje teisėje pagrindinis dėmesys skiriamas bausmės paskyrimo problemai, kriminologijai svarbiausia – nusikaltimų prevencija⁴⁴.

Faktinis nuo legaliojo recidyvo skiriasi atsiradimo momentu. Faktiniam recidyvui nėra būtinas išlikęs teistumas, jis atsiranda iškart po apkaltinamojo nuosprendžio įsigaliojimo už antrą nusikaltimą. Tuo tarpu legaliajam, kaip jau buvo aukščiau minėta, keliamas teistumo reikalavimas. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad teistumas legaliojo recidyvo atveju yra ne tik recidyvo atsiradimo sąlyga, bet teistumo išnykimas yra vienintelė sąlyga pranykti ir pačiam recidyvui. Kadangi faktinio recidyvo sąvokoje nėra minimas teistumo reikalingumas, tai faktinio recidyvo atveju nėra ir recidyvo išnykimo pagrindo. Taip faktinis recidyvas tampa amžinu. Dėl šios priežasties faktinis recidyvas yra aktualus kriminologijai, o ne baudžiamajai teisei.

Penitenciarinis recidyvas suprantamas kaip asmens naujo nusikaltimo padarymas dviem atvejais: po laisvės atėmimo bausmės arba laisvės atėmimo bausmės metu. Penitenciarinis recidyvas kaip ir

⁴² Autorių kolektyvas. Baudžiamojo teisė. Bendroji dalis. – Vilnius, 2001, p. 330-331.

⁴³ Autorių kolektyvas. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. – Vilnius, 2001, p. 331.

⁴⁴ J. BLUVŠTEINAS. Kriminologija. – Vilnius, 1994, p. 221.

legaliojo recidyvo atveju atsiranda nuo antro nusikaltimo padarymo, tačiau penitenciarinio recidyvo atveju nėra būtinas teistumas. Nuo legaliojo recidyvo skiriasi ir tuo, kad penitenciarinio recidyvo atveju, kaip ir faktinio recidyvo atveju, nėra išnykimo pagrindų, todėl taikomas kriminalistikoje bei nesukelia teisinių pasekmių.

Reikia paminėti tai, kad tiek legaliojo, tiek ir faktinio bei penitenciarinio recidyvo atvejais konstatuojamas nusikaltimų pakartotinumai. Visoms recidyvų formoms būtinas ne mažiau kaip dviejų nusikaltimų padarymas. Taip pat, tuos nusikaltimus turi padaryti tas pats asmuo.

2000 m. BK pirmą kartą nacionalinėje teisėje buvo pateiktas oficialus sąvokos recidyvas išaiškinimas, pagal kurį recidyvas yra tuomet, kai tas pats asmuo padaro ne mažiau kaip du tyčinius nusikaltimus, kai už pirmesnę iš jų nėra išnykęs ar įstatymų nepanaikintas teistumas. Pagrindinis šios sąvokos trūkumas yra asmenų nesulaukusių pilnametystės pripažinimas recidyvistais.

Mokslinėje literatūroje skiriamos tokios recidyvo rūšys kaip faktinis, penitenciarinis, paprastas ir pavojingas recidyvas, tačiau atskleidžiant recidyvo reikšmę labiausiai tinkamos BK numatytos paprasto recidyvo ir pavojingo recidyvo rūšys, todėl toliau darbe joms skiriamas pagrindinis dėmesys.

3. Recidyvo reikšmė

3.1. Reikšmė atleidžiant asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės

Šiuolaikinė baudžiamoji teisė represinio poveikio priemones vis dažniau derina su humanišku, ekonomišku poveikiu. Viena to išraiškos formų yra atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutas. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės - tai valstybės atsisakymas asmenį teisti ir skirti jam bausmę. Norint pataisyti asmenį jam gali būti neskiriama bausmė arba jis atleidžiamas nuo dalies jos atlikimo. Tačiau būna tokių atvejų, kai netikslinga asmenį padariusį nusikaltimą, net traukti baudžiamojon atsakomybėn ir tokiu būdu siekti bausmės tikslų. Būtent ir dėl šios priežasties baudžiamojoje teisėje gyvuoja atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutas.

BK VI skyriuje įstatymų leidėjas išskyrė šešis pagrindus, kuriais remiantis asmuo gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės: BK 36 straipsnis - atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, kai asmuo ar nusikalstama veika prarado pavojingumą; BK 37 straipsnis - atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės dėl nusikalstamos veikos mažareikšmiškumo; BK 38 straipsnis - atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, kai kaltininkas ir nukentėjęs asmuo susitaiko; BK 39 straipsnis - atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, kai yra lengvinančių aplinkybių; BK 39(1) straipsnis - atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, kai asmuo aktyviai padėjo atskleisti organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo narių padarytas nusikalstamas veikas; BK 40 straipsnis - atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal laidavimą. Taip pat atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės įtvirtintas BK 114 str. 3 d., BK 227 str. 4 d., BK 259 str. 3 d. ir BK 291 str. 2 d.

Tiek recidyvistui, tiek ir pavojingam recidyvistui įstatymų leidėjas apribojimą atleisti tokį asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės įtvirtina tik BK 38 str. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2007 m. lapkričio mėn. 27 d. nutartyje⁴⁵ teisėjų kolegija pasisakė dėl BK 38 straipsnio nuostatų taikymo: BK 38 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad asmuo, padaręs baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, gali būti teismo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu: prisipažino padaręs nusikalstamą veiką ir savo noru atlygino ar pašalino fiziniam ar juridiniam asmeniui padarytą žalą arba susitarė dėl šios žalos atlyginimo ar pašalinimo, ir susitaikė su nukentėjusiuoju, ir yra pagrindo manyti, kad jis nedarys naujų nusikalstamų veikų. Bylos duomenys patvirtina, kad nuteistasis padarė du apysunkius tyčinius nusikaltimus, prisipažino juos padaręs, savo noru atlygino nukentėjusiosioms padarytą žalą ir su jomis susitaikė. Tačiau R. M. yra recidyvistas.

⁴⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2007 m. lapkričio mėn. 27 d. nutartis, baudžiamosios bylos Nr. 2K-743/2007

Pagal BK 27 straipsnio 1 dalį nusikaltimų recidyvas yra tada, kai asmuo, jau teistas už tyčinio nusikaltimo padarymą, jeigu teistumas už jį neišnykęs ar nepanaikintas įstatymų nustatyta tvarka, vėl padaro vieną ar daugiau tyčinių nusikaltimų. Toks asmuo yra recidyvistas. Kasatorius anksčiau yra teistas už tyčinio nusikaltimo padarymą, teistumas už jį neišnykęs bei nepanaikintas ir jis vėl padarė du tyčinius nusikaltimus, todėl jo atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 38 straipsnį negalimas, nes to paties straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad BK 38 straipsnio 1 dalyje numatytais pagrindais recidyvistas negali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės.

BK 38 str. yra įtvirtintos keturios būtinos sąlygos, kurioms esant, asmuo atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės, kai kaltininkas ir nukentėjęs asmuo susitaiko: 1) jis prisipažino padaręs nusikalstamą veiką; 2) savu noru atlygino ar pašalino fiziniam ar juridiniam asmeniui padarytą žalą arba susitarė dėl šios žalos atlyginimo ar pašalinimo; 3) susitaikė su nukentėjusiu asmeniu arba juridinio asmens ar valstybės institucijos atstovu; 4) yra pagrindo manyti, kad jis nedarys naujų nusikalstamų veikų.

Recidyvas, kaip jau buvo rašyta, parodo asmens polinkį nusikalsti, kas yra reikšminga vertinant minėtą sąlygą. Recidyvisto polinkis į nusikaltimų pakartotinumą parodo asmens polinkį pažeidinėti visuotinai pripažįstamas normas bei nepagarbą valstybėje egzistuojančiai teisinei sistemai. Todėl įstatymų leidėjas BK 38 str. 2 d. įtvirtino nuostatą, kad nuo baudžiamosios atsakomybės negali būti atleistas recidyvistas ir pavojingas recidyvistas.

Darytina išvada, kad BK 38 str. numatyta išimtis, susijusi su atleidimu nuo baudžiamosios atsakomybės netaikymu recidyvistui, ne visada atitinka teisingumo principą. Kaip galime suprasti iš BK 38 str. nuostatų, asmuo padaręs kelis nusikaltimus, bet nesantis recidyvistu ar pavojingu recidyvistu, nuo baudžiamosios atsakomybės gali būti atleistas. Tokio asmens įvertinimas bei jam paskirtinos bausmės individualizavimas paliekamas teismo kompetencijai. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad tokį asmenį nuo recidyvisto skiria tik laiko tarpas tarp padarytų nusikaltimų, t.y. laiko tarpas skiriantis nusikaltimą, padarytą neišnykus teistumui, nuo nusikaltimo, padaryto jau išnykus teistumui. Šis laiko tarpas gali tik palyginus neženkliai skirtis ir griežtesnių teisės normų taikymą ne visada galima laikyti teisingu. Taip pat neigiamai vertintina tai, kad BK 38 str. imperatyviai nurodytas šio straipsnio netaikymas recidyvistui ir pavojingam recidyvistui, nepaliekant teismui teisės teisiškai įvertinti situacijos.

Drįsčiau teigti, kad kartais galima suabejoti ir recidyvisto pavojingumu bei polinkiu į pakartotinius nusikaltimus. Tarkim, asmuo anksčiau padarė du tyčinius nusikaltimus dėl ko tapo recidyvistu. Atlikęs bausmę asmuo pasitaisė, sukūrė šeimą, pradėjo dirbti, tapo pavyzdingu visuomenės piliečiu, tačiau neišnykus teistumui už paskutini padarytą nusikaltimą padarė avariją, kurios metu buvo nesunkiai sutrikdyta kito žmogaus sveikata. Remiantis BK 281 str. 1 d. už tokios nusikalstamos veikos padarymą asmeniui gresia iki trijų metų laisvės atėmimo bausmė. Nors asmuo po

veikos padarymo pats iškvietė policiją, prisipažino padaręs avariją, atlygino visus nukentėjusiojo nuostolius, gydymo išlaidas bei susitaikė su nukentėjusiuoju, tačiau teismas tokio asmens nuo baudžiamosios atsakomybės atleisti neturi net teorinės galimybės.

Teismų nutartyse galime rasti teiginių, kad asmenys gali būti atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės, remiantis BK 38 str., už kelis padarytus nusikaltimus. Antai 2009 m. vasario 18 d. Šiaulių apygardos teismo nutartyje⁴⁶ teisėjų kolegija konstatavo, kad asmenys, kurie negali būti atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės LR BK 38 str. pagrindais, nurodyti minėto straipsnio 2 dalyje - tai recidyvistas, pavojingas recidyvistas, taip pat asmuo, kuris anksčiau jau buvo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės kaip susitaikęs su nukentėjusiu asmeniu, jeigu nuo susitaikymo dienos iki naujos veikos padarymo praėjo mažiau nei ketveri metai. Baudžiamasis įstatymas nenumato kitų apribojimų atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės pagal LR BK 38 str., tame tarpe dėl padarytų nusikalstamų veikų skaičiaus, t.y. įstatymas nedraudžia teismui esant visoms LR BK 38 str. numatytoms sąlygoms svarstyti galimybę taikyti atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės už keletą nusikalstamų veikų, numatytų minėto straipsnio 1 dalyje

Reikia atkreipti dėmesį ir į tai, kad kiekvienas teisėjas skirtingai gali vertinti pagrindus, kuriais remiantis bus daroma išvada, kad nusikaltęs asmuo nedarys naujų nusikalstamų veikų. Todėl neatmetama teorinė galimybė, jog visuomenei savo atliktų veikų požiūriu pavojingesnis asmuo bus atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, kai tuo tarpu recidyvistui net nėra teorinės galimybės būti atleistam nuo baudžiamosios atsakomybės.

Manychiau, kad BK 38 str. 2 d. pakanka reglamentuoti tik pavojingą recidyvistą, kurio padarytų nusikaltimų pavojingumas jau parodo patį asmens polinkį nepaisyti visuotinai pripažintamų teisės normų bei iš aplinkybių abejotinos tokio asmens pasitaikymo galimybės. Be to, teismas asmenį pripažindamas pavojingu recidyvistu konstatuoja faktą apie jo pavojingumą visuomenei, kas turi būti reikšminga taikant griežtesnes įstatymo normas.

Pagal BK 36 straipsnį padaręs nusikalstamą veiką asmuo atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu teismas pripažįsta, kad iki bylos nagrinėjimo teisme šis asmuo arba jo padaryta veika dėl aplinkybių pasikeitimo tapo nebepavojingi. Asmens atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės veikai praradus pavojingumą yra besąlyginis, tačiau dėl asmens pavojingumo BK 36 straipsnio pagrindu pats teismas, įvertinęs visas bylos aplinkybes, sprendžia, ar asmuo prarado pavojingumą. Tai yra teismo teisė, o ne pareiga, įvertinti situaciją ir priimti vienokį arba kitokį sprendimą. E. Riaubaitė⁴⁷ savo straipsnyje teigė, kad atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės asmeniui praradus pavojingumą pasižymi tuo, kad BK 36 str. yra taikomas asmeniui dar esant

⁴⁶ Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. vasario mėn. 18 d. nutartis, baudžiamosios bylos Nr. 1A-66-154-2009;

⁴⁷ RIAUBAITĖ. E. Apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties samprata, juridinė prigimtis bei jos taikymo sąlygos pagal 1961 ir 2000 metų baudžiamuosius kodeksus//Socialinių mokslų studijos, - 2009, 4(4), p. 159–177

baudžiamajame teisiniame santykiyje su valstybe, kai iki bylos nagrinėjimo teisme paaiškėja, kad dėl aplinkybių pasikeitimo asmuo tapo nepavojingas. Taigi asmens atžvilgiu gali būti priimtas apkaltinamasis nuosprendis, tačiau pasikeitus aplinkybėms asmuo tampa nebepavojingas ir yra atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės. Asmuo gali parasti pavojingumą kai yra pašaukiamas atlikti privalomąją karo tarnybą, kai kaltininkas atleidžiamas iš užimamų pareigų, su kurių ėjimu buvo susijusi jo padaryta nusikalstama veika ir pan⁴⁸. Antai 2008 m. gegužės 20 d. Šiaulių apygardos teismo nutartyje⁴⁹ teisėjų kolegija dėl asmens pavojingumo pasisakė, kad BK 36 str. numatyta, jog padaręs nusikalstamą veiką asmuo atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu teismas pripažįsta, kad iki bylos nagrinėjimo teisme šis asmuo ar jo padaryta veika, dėl aplinkybių pasikeitimo tapo nepavojingi. Asmuo gali prarasti pavojingumą, jeigu padarius nusikalstamą veiką, nebekelia pavojaus. Aplinkybės gali pasikeisti dėl objektyvių išorinių sąlygų, kuriose asmuo buvo iki ir po nusikalstamos veikos padarymo, pasikeitimo, nepriklausomai nuo kaltininko sąmonės ir valios. Tačiau pasikeitimas turi taip paveikti kaltininką, nulemti tokius jo individualių savybių pasikeitimus, kurie leistų teisėjui ar teismui įsitikinti, jog dėl aplinkybių pasikeitimo asmuo tapo nebepavojingu dėl jo padarytos nusikalstamos veikos. Taip pat paminėtina ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. birželio mėn. 30 d. konsultacija⁵⁰, kurioje buvo išaiškinta, kad aplinkybės, dėl kurių pasikeitimo, asmens padaryta veika tampa nepavojinga, paprastai turi tokius požymius: būtent tos aplinkybės nulemia veikos pavojingumo praradimą, jos nepriklauso nuo asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sąmonės ar valios, pasikeitus šioms aplinkybėms pavojingumą praranda visos analogiškos veikos. Tokios aplinkybės gali būti: socialinių, ekonominių sąlygų pasikeitimas, valstybinės sienos ribų pasikeitimas ir kt.

Atsižvelgiant į nusikaltimų pavojingumą, kurie gali sudaryti paprastą recidyvą, galima teigti, kad recidyvistas kaip ir bet kuris kitas nusikaltėlis gali prarasti pavojingumą. Kiek atsargiau vertinčiau atitinkamą galimybę pavojingo recidyvisto atveju. Kaip jau buvo minėta, pavojingo recidyvisto statusas savaime parodo jo pavojingumą visuomenei, taip pat reikia nepamiršti, kad pavojingo recidyvisto statuso išnykimas sietinas tik su teistumo išnykimu. Ir nors pavojingo recidyvisto atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės pripažįstant jį praradusiu pavojingumą, nepanaikina jo statuso, tačiau manau, kad tai susipriešina su teismo sprendimu pripažinti jį pavojingu.

Kalbant apie atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto reikšmę recidyvistui ir pavojingam recidyvistui, reikia aptarti sąlyginį ir besąlyginį atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės. Besąlyginio atleidimo, t.y. atleidžiant asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės BK 36 str., BK 37 str., BK 39 str. ir BK 39⁽¹⁾str. pagrindais, asmeniui ne tik neatsiranda teistumas, bet ir padarius naują nusikalstamą veiką asmuo nebus traukiamas atsakomybėn dėl nusikaltimo, nuo kurio buvo atleistas.

⁴⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. - Vilnius, 2004, p. 229.

⁴⁹ Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. gegužės mėn. 20 d. nuosprendis, baudžiamosios bylos Nr. 1A-2-64-2008;

⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. birželio mėn. 30 d. konsultacija Nr. B3-256.

Remiantis šiais straipsniais, asmuo yra atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės nereikalaujant iš jo jokių veiksmų. Visai kitaip yra su sąlyginiu atleidimu. Remiantis BK 38 str. ir BK 40 str. asmuo nuo baudžiamosios atsakomybės atleidžiamas su tam tikrais įsipareigojimais ir jei asmuo padaro naują baudžiamąjį nusižengimą ar tyčinį nusikaltimą ankstesnis sprendimas atleisti jį nuo baudžiamosios atsakomybės nustoja galioti ir sprendžiama dėl šio asmens baudžiamosios atsakomybės už visas padarytas nusikalstamas veikas. Vadinasi, galima teigti, kad nors asmeniui, atleistam nuo baudžiamosios atsakomybės, teistumas neatsiranda, tačiau esant BK 38 str. ar BK 40 str. numatytoms sąlygoms teistumas gali atsirasti.

Recidyvo reikšmė atleidžiant asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės tiesiogiai pasireiškia tik BK 38 str., kuriame yra įtvirtintas draudimas taikyti šio straipsnio nuostatas recidyvistui ir pavojingam recidyvistui. Kituose straipsniuose reglamentuojančiuose atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės, tiek recidyvistas, tiek ir pavojingas recidyvistas, išskirtinės reikšmės neįgyja. Apibendrinant recidyvisto ir pavojingo recidyvisto reikšmę atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės kontekste darytina išvada, kad šis institutas recidyvistams yra taikytinas, išskyrus 38 str. numatytą išimtį.

3.2. Reikšmė paskiriant bausmę kaltininkui

Bausmės skyrimas yra valstybės funkcija, o jos įgyvendinimas priskiriamas teismo kompetencijai. Baudžiamosios teisės priemonės daugelyje valstybių pripažįstamos kaip *ultima ratio*, labiausiai suvaržančios žmogaus teises ir laisves, o ypač – laisvės atėmimo bausmės skyrimo atveju, todėl siekiant, kad jų skyrimas atitiktų baudžiamosios teisės principus, kaip bausmės teisėtumas, proporcingumas ir pan., kriminalinės bausmės skyrimas priskirtinas teismų kompetencijai. BK 54 straipsnis įtvirtina bendruosius bausmės skyrimo pagrindus.

Bausmės skyrimas turi atitikti teisėtumo ir teisingumo principus. Taigi teismas, skirdamas bausmę privalo ne tik vadovautis įstatymu, bet ir derinti įstatymo jam suteiktą laisvę ir vienodą bausmių bei baudžiamojo poveikio priemonių parinkimo bei skyrimo praktiką. Kartu teisingumo principas suponuoja teismo pareigą ne aklai taikyti įstatymą, bet ir nustatyti, ar įstatyme įtvirtinti draudimai ir reikalavimai atitinka Lietuvos Respublikos Konstituciją, ar jos nepažeidžia prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių, ar BK įtvirtintos sankcijos leidžia tinkamai individualizuoti bausmę⁵¹.

Kylančios abejonės dėl laisvės atėmimo bausmės efektyvumo, davė pagrindą formuoti baudžiamajai politikai, orientuotai į su laisvės atėmimu nesusijusių bausmių taikymą. Tuo pagrįstas BK 55 straipsnio reglamentavimas, jog asmeniui, pirmą kartą teisiamam už nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, teismas paprastai skiria su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes. Esant minėtoms aplinkybėms, įstatymo leidėjas nedraudžia taikyti laisvės atėmimo bausmės, tačiau teismas tokiu atveju skirdamas laisvės atėmimo bausmę yra įpareigojamas motyvuoti savo sprendimą. Ir nors įstatymų leidėjas nepripažįsta nusikaltimų recidyvo sunkinančia aplinkybe, tačiau bausmės skyrimo recidyvistui atveju, įstatymo leidėjas BK 56 straipsnyje įtvirtina priešingą laisvės atėmimo bausmės taikymo nuostatą: recidyvistui už tyčinio nusikaltimo padarymą teismas paprastai skiria laisvės atėmimo bausmę, o pavojingam recidyvistui – privalomai skiriama griežtesnė, negu straipsnio sankcijoje nustatytos laisvės atėmimo bausmės vidurkis, bausmė. Ši taisyklė grindžiama tuo, kad recidyvisto ar pavojingo recidyvisto statusas parodo nuteistojo asmenybės pavojingumą.

Bausmės skyrimo proceso metu kiekvienas teisėjas turi vadovautis baudžiamojo įstatymo normomis, susijusiomis tiek su nusikalstama veika bei jos stadijomis, baudžiamojo įstatymo galiojimu laike, erdvėje ir asmenų atžvilgiu, nusikalstamų veikų daugetu, bendrininkavimu ir pan. Kai kurie autoriai nurodo, kad bausmės dydį turėtų nulemti nusikaltimo padarymo būdas, nusikaltimo objekto vertingumas ir nusikaltimų recidyvas⁵². Tačiau sunku sutikti su tokia pozicija, kadangi tokioje formuluotėje išnyksta pats nusikaltimą padaręs asmuo. Vadinasi teismas, taikant

⁵¹ DRAKŠAS R. Bausmė: bendrosios teorinės problemos// Teisė 2004, Nr. 52, p. 34.

⁵² LAPPI-SEPPALA T. Sentencing theory in practice: implementing the notion of norma punishments in Finland// Scandinavian criminal policy and criminology 1985-1990. – Stocholm, 1990. p. 126.

bausmę turėtų įvertinti ne tik nusikalstamos veikos pobūdį, pavojingumo laipsnį, kaltininko vaidmenį darant nusikalstamą veiką, tačiau ir jo asmenybę, elgesį prieš nusikalstamos veikos padarymą, darant nusikalstamą veiką, tiek jo elgesį po nusikalstamos veikos padarymo.

Bendrieji bausmės skyrimo pagrindai įtvirtinti BK 54 str. Tačiau skiriant bausmę recidyvistui, turi būti laikomasi BK 56 str. įtvirtintų specialiųjų bausmės skyrimo taisyklių. Kaip reglamentuojama minėtame straipsnyje, skirdamas bausmę recidyvistui teismas paprastai skiria laisvės atėmimo bausmę.

Kaip teigia G. Jurgėlaitienė, „turint omenyje tai, kad didžioji dalis alternatyvą laisvės atėmimui numatančių normų sankcijų konstruojamos nuo švelniausios iki griežčiausios, galima prognozuoti, kad teismas, skirdamas asmeniui bausmę, turi pirmiausiai svarstyti švelniausios iš sankcijoje numatytų bausmių skyrimo galimybę“⁵³. Recidyvo atveju bausmės skyrimas vyksta priešinga tvarka – paprastai recidyvistui skiriama laisvės atėmimo bausmė – vadinasi terminuoto laisvės atėmimo bausmė tampa kaip atskaitos taškas ir teismas, skirdamas bausmę recidyvistui, pirmiausia įpareigojamas svarstyti laisvės atėmimo bausmės skyrimą. Nors remiantis Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija dėl nuoseklumo skiriant bausmes⁵⁴, Europos Tarybos Ministrų Komitetas yra pabrėžęs, kad būtų neteisinga laikyti, jog faktas, kad asmuo yra nusikaltes praecityje, yra vienareikšmis pagrindas griežtinti jo baudžiamąją atsakomybę. Tuo tarpu BK 56 str. įtvirtinta nuostata susijusi ne su bausmės griežtinimu, bet su vienos griežčiausių bausmių rūšių taikymu. Taip pat reikia atkreipti dėmesį į rekomendacijos aiškinamąjį memorandumą, kuriame yra pažymėta, kad nors pakartotinis nusikaltimo padarymas kaltininką apibūdina greičiau neigiamai, tačiau tiek pakartotinio nusikaltimo priežastys, tiek ankstesnio nusikaltimo aplinkybės gali būti labai įvairios, tad valstybės neturėtų traktuoti pakartotinio nusikaltimo padarymo kaip automatinio pagrindo griežtinti baudžiamąją atsakomybę, o šis klausimas kiekvienu atveju turėtų būti sprendžiamas labai kruopščiai ir atidžiai. Komitetas taip pat pažymėjo, kad apskritai sprendžiant dėl atsakomybės griežtumo, turėtų būti daugiau akcentuojamas nusikaltimo pobūdis ir jo pavojingumas, nei kaltininko asmenybė. Be to, buvo pabrėžta, kad būtina įvertinti laiką, kuris yra praėjęs nuo paskutinio nusikaltimo padarymo⁵⁵.

BK 27 str. teigiama, kad nusikaltimų recidyvas yra tada, kai asmuo, jau teistas už tyčinio nusikaltimo padarymą, jeigu teistumas už jį neišnykęs ar nepanaikintas įstatymų nustatyta tvarka, vėl padaro vieną ar daugiau tyčinių nusikaltimų. Kaip jau buvo minėta, recidyvistą nuo asmens, teisto už kelis nusikaltimus, bet nesančio recidyvistu, skiria tik laiko tarpas tarp padarytų

⁵³ JURGĖLAITIENĖ G. Galiojančių baudžiamųjų įstatymų įtakos nusikalstamų veikų recidyvui kriminologinė analizė// Jurisprudencija Nr. 51 (43). – Vilnius, 2004, p. 94

⁵⁴ Recommendation No. R (92) 17 On Consistency of Sentencing.

⁵⁵ Explanatory Memorandum to Recommendation No. R (92) 17 On Consistency of Sentencing. III D 7. - <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=615757&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383>

nusikaltimų. Tačiau įstatymų leidėjas, reglamentuodamas bausmės skyrimą, nustato labai skirtingas sąlygas, nors laiko skirtumas, kuris atskiria recidyvistą nuo asmens, teisto už kelis nusikaltimus ir vėl padariusio nusikaltimą, gali tik neženkliai skirtis.

Kaip pažymi R. Drakšas teismas teisingumo principą gali įgyvendinti tik konkrečiam asmeniui individualizuodamas bausmę už padarytą nusikalstamą veiką⁵⁶. Atkreiptinas dėmesys, kad kiekviena nusikalstama veika padaroma konkrečioje situacijoje, esant tam tikroms dažnai tik jai būdingoms aplinkybėms. Be to, nusikalstamas veikas padaro konkretūs asmenys, turintys tik jiems būdingų individualių savybių.

Vadovaudamasis bendraisiais bausmės skyrimo pagrindais, teismas turėtų kaltininkui parinkti tokią bausmę ar kitą įstatyme numatytą poveikio priemonę, kuri labiausiai atitiktų bausmei keliamus tikslus bei užkirstų kelią nusikalstamo elgesio recidyvui. Kaip pažymi G. Švedas, „bausmei kaip bendrinei sąvokai turėtų būti keliamas tik vienas tikslas – individuali prevencija, t.y. siekimas, kad nusikaltimą padaręs asmuo, atlikęs bausmę, nebedarytų naujų nusikaltimų“⁵⁷. Laisvės atėmimo bausmės esmė - asmens izoliavimas nuo visuomenės, be abejo, tokiu būdu asmeniui yra atimama galimybė atlikti naujas nusikalstamas veikas, tačiau, daugelio tyrimų duomenimis laisvės atėmimo bausmė nutraukia įkalintojo asmens socialinius ryšius bei kuo ji ilgesnė, tuo nuteistajam asmeniui sunkiau integruotis į visuomenę. Kaip teigia G. Jurgelaitienė, „vis dažnesnis laisvės atėmimo bausmių taikymas ir jų trukmės ilginimas iš esmės lemia, kad recidyvinis nusikalstamumas didėja“⁵⁸. Reikėtų sutikti su mokslininkais, teigiančiais, kad laisvės atėmimu siekiama ne tiek pataisyti nusikaltėlių, kiek nubausti jį ir izoliuoti nuo visuomenės⁵⁹. Tuo tarpu eksperimentai trisdešimtyje JAV pataisos įstaigų parodė, kad teigiamas poveikis nuteistiesiems įmanomas keliant laisvės atėmimui pataisymo tikslą⁶⁰, kai tuo tarpu „ilgalaikis (ilgesnis nei šešių mėnesių) laisvės atėmimas sukelia tik priešingą efektą, nei tikisi įstatymų leidėjas ir visuomenė, t.y. didina asmens antivisuomeniškumą bei jo polinkį daryti nusikaltimus“⁶¹.

Taigi darytina išvada, kad BK 56 str. įtvirtinta bendroji laisvės atėmimo bausmės skyrimo taisyklė recidyvistams ir tik motyvuotu sprendimu teismas gali skirti kitokią negu laisvės atėmimo bausmę.

Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad BK 55 str. reglamentuojama, kad asmeniui, pirmą kartą teisiamam už nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, teismas paprastai skiria su laisvės atėmimu

⁵⁶ R. DRAKŠAS. Bausmė: bendrosios teorinės problemos. Teisė, 2004, p. 26

⁵⁷ ŠVEDAS G. Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. Vilnius, 2003, p. 69.

⁵⁸ JURGELAITIENĖ G. Pagrindinės recidyvinio nusikalstamumo kryptys Lietuvoje // Jurisprudencija, 1999, t. 12(4), p. 105.

⁵⁹ PIESLIAKAS V. Kaip kovosime su nusikalstamumu? // Teisės apžvalga. - Vilnius, 1990, Nr. 2, p.12.

⁶⁰ WALKER N. Sentencing theory, law and practise. - London, 1985, p. 154.

⁶¹ KUHLMORN E. Recidivism // The National Swedish Council for Crime prevention. Non-institutional Treatment and Rehabilitation. An evaluation of Swedish correctional experiment. Shortened version. 1980. Nr. 7, p. 47-55.

nesusijusias bausmes. Manychiau, pagrįstai galima teigti, kad minėtas reglamentavimas yra pakankamas, o BK 56 str. 1 d. tampa pertekline norma.

Dar viena problema iškyla dėl nusikaltimų recidyvo reikšmės skiriant bausmę nepilnamečiams.

Kaip pastebi A. Kiškis, „nagrinėdami nepilnamečiams dažniausiai skiriamų bausmių struktūrą, galime matyti labai panašias tendencijas kaip ir visų nuteistų asmenų atveju“⁶². Taip pat pažymėtina, kad įsigaliojus naujam BK laisvės atėmimo bausmės skyrimas nepilnamečiams asmenims labai išaugo, kas kriminologiniu aspektu vertinama ypač nepalankiai⁶³.

Taigi kyla klausimas, ar naujajame BK recidyvui suteikta reikšmė gali turėti įtakos nepilnamečiams paskirtų laisvės atėmimo bausmių skaičiaus padidėjimui? Norint atsakyti į šį klausimą reikia detaliau išanalizuoti recidyvo reikšmę bausmės skyrimo nepilnamečiams kontekste.

Sąvoka „nepilnametis“ apima visus asmenis, kurie nesulaukę pilnametystės (aštuoniolikos metų), bet sulaukę amžiaus nuo kurio traukiama baudžiamojon atsakomybėn. BK 13 str. nustatyta, kad pagal baudžiamuosius įstatymus atsako asmuo, kuriam iki nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymo buvo suėję šešiolika metų, o asmenys, sulaukę keturiolikos metų atsako už nužudymą (BK 129 str.), sunkų sveikatos sutrikdymą (BK 135 str.), išžaginimą (BK 149 str.), seksualinį prievartavimą (BK 150 str.), vagystę (BK 178 str.), plėšimą (BK 180 str.), turto prievartavimą (BK 181 str.), turto sunaikinimą ar sugadinimą (BK 187 str. 2 d.), šaunamojo ginklo, šaudmenų, sprogmenų ar sprogstamųjų medžiagų pagrobimą (BK 254 str.), narkotinių ar psichotropinių medžiagų vagystę, prievartavimą arba kitokį neteisėtą užvaldymą (BK 263 str.), transporto priemonių ar kelių, juose esančių įrenginių sugadinimą (BK 280 str. 2 d). Jaunesni nei keturiolikos metų amžiaus asmenys pagal baudžiamuosius įstatymus neatsako.

Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai išdėstyti BK XI skyriuje, kurio 80 str. pateikiama nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų tikslai ir paskirtis: užtikrinti, kad atsakomybė atitiktų šių asmenų amžių ir socialinę brandą; riboti laisvės atėmimo bausmės ir didinti auklėjamojo poveikio priemonių taikymo šiems asmenims galimybes; padėti nepilnamečiui pakeisti gyvenimo būdą ir elgesį derinant baudimą už padarytą nusikalstamą veiką su jo asmenybės ugdymu, auklėjimu, neteisėto elgesio priežasčių šalinimu; sulaikyti nepilnametį nuo naujų nusikalstamų veikų padarymo.

Taigi nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai siejami su amžiumi, socialine branda, laisvės atėmimo bausmės taikymo mažinimu. Didesnė reikšmė teikiama auklėjamojo poveikio priemonėms, bausmė derinama su asmenybės ugdymu, auklėjimu, neteisėto elgesio priežasčių šalinimu.

Nagrinėjant nusikaltimų recidyvo reikšmę bausmės skyrimo nepilnamečiams kontekste, labai reikšmingas BK 80 str. įtvirtintas tikslas, kad nepilnamečiams reikia riboti laisvės atėmimo bausmės

⁶² A. KIŠKIS. Nusikalstamumas Lietuvoje: ką pakeitė teisės reforma?// Jurisprudencija. 2006 3 (81) p. 37.

⁶³ A. KIŠKIS. Nusikalstamumas Lietuvoje: ką pakeitė teisės reforma?// Jurisprudencija. 2006 3 (81) p. 37.

taikymą. Terminuotas laisvės atėmimas yra pati griežčiausia bausmė taikoma nepilnamečiams. Pagrindinis laisvės atėmimo bausmės požymis yra tas, kad nuteistasis asmuo izoliuojamas nuo visuomenės – laikomas uždaroje įstaigoje, kurioje užtikrinamas tam tikras režimas, apsauga ir nuolatinė priežiūra. Todėl neatsitiktinai tarptautiniai teisės aktai bei daugelio pasaulio šalių baudžiamosios teisės specialistai konstatuoja, jog skirti šią bausmę nepilnamečiams galima išimtiniais atvejais⁶⁴.

Vertinant tai, kad laisvės atėmimo bausmė nepilnamečiams turėtų būti skiriama tik išimtiniais atvejais taip pat atsižvelgiant ir į tai, kad nusikaltimų recidyvas, kaip jau buvo analizuota, nepilnamečio atžvilgiu vertintinas kaip įstatymo spraga, vadinasi recidyvas neturėtų įtakoti laisvės atėmimo bausmės skyrimo nepilnamečiams. Tačiau, peržvelgus teismų nutartis, galima teigti, kad paskiriant laisvės atėmimo bausmę nepilnamečiui, vadovaujamosi ne tik BK 91 str. 3 d., kurioje įstatymų leidėjas įtvirtina, kad terminuotą laisvės atėmimą nepilnamečiui teismas gali skirti, jeigu yra pagrindas manyti, kad kitos rūšies bausmių nepilnamečio nusikalstamiems polinkiams pakeisti nepakanka, arba jeigu nepilnametis padarė sunkų ar labai sunkų nusikaltimą, tačiau ir BK 56 str. 1 d. nuostatomis, kurios tiesiogiai reglamentuoja bausmės skyrimą recidyvistams. Tokiu atveju nepilnametis pripažintas recidyvistu kone sulyginamas su pilnamečiu recidyvistu, kas lemia BK 56 str. numatytų specialiųjų taisyklių taikymą ir nepilnamečiams recidyvistams. Pažymėtina, kad tokia nuostata yra ydinga.

Analizuojant šį klausimą, tikslinga panagrinėti teismų praktiką. Žemiau pateikiami keli pavyzdžiai iš teismų praktikos, iliustruojantys, kaip minėtomis Kodekso nuostatomis vadovaujasi teismai, skirdami laisvės atėmimo bausmę nepilnamečiams.

Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. birželio mėn. 10 d. nutartyje⁶⁵ teisėjų kolegija dėl Plungės rajono apylinkės teismo 2010-03-23 nuosprendžiu M. Ž. pakirtos vienerių metų ir šešių mėnesių laisvės atėmimo bausmė pasisakė, kad Apylinkės teismas teisingai parinko M. Ž. bausmės rūšį. Parinkdamas atitinkamai už atskiras nusikalstamas veikas laisvės atėmimo bausmes teismas atsižvelgė į tai, kad M. Ž. nusikalto būdamas nepilnametis, anksčiau buvo keturis kartus teistas, naujas nusikalstamas veikas padarė turėdamas neišnykusį teistumą, todėl jis laikytinas recidyvistu (BK 27 straipsnio 1 dalis). Pagal BK 27 straipsnio 1 dalį nusikaltimų recidyvas yra tada, kai asmuo, jau teistas už tyčinio nusikaltimo padarymą, jeigu teistumas už jį neišnykęs ar nepanaikintas įstatymo nustatyta tvarka, vėl padaro vieną ar daugiau tyčinių nusikaltimų. Toks asmuo yra recidyvistas. Kaip minėta, nuteistasis M. Ž. anksčiau teistas už tyčinių nusikaltimų padarymą. Teistumas dėl ankstesnių nusikaltimų neišnykęs ir nepanaikintas įstatymo nustatyta tvarka. Teistumo laikotarpiu apelianas padarė naują tyčinį nusikaltimą, todėl jis pagal BK 27 straipsnį yra recidyvistas. Recidyvistui už tyčinio nusikaltimo padarymą teismas paprastai skiria laisvės atėmimo bausmę (BK 56 straipsnio 1

⁶⁴ Autorių kolektyvas. Baudžiamojo teisė. Bendroji dalis. – Vilnius, 2001

⁶⁵ Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. birželio mėn. 10 d. nutartis, baudžiamosios bylos Nr. 1A-270-174-2010;

dalį), todėl apeliantui tinkamai parinkta laisvės atėmimo bausmės rūšis, nes kitų bausmių nepakanka jo nusikalstamiems polinkiams pakeisti. Nors BK 178 straipsnio 2 dalies sankcija, be laisvės atėmimo bausmės, numato ir kitas alternatyvias bausmių rūšis: baudą arba areštą, arba laisvės apribojimą, arba laisvės atėmimą iki šešerių metų, bet pagal BK 56 straipsnio 1 dalį teismas recidyvistui už tyčinio nusikaltimo padarymą, kaip minėta, paprastai skiria laisvės atėmimo bausmę. Skirti su laisvės atėmimu nesusijusią bausmę recidyvistui teismas gali tik išimtiniais atvejais, esant tam pakankamų motyvų. Aptartų duomenų visuma rodo, kad apeliantas, nors ir būdamas nepilnametis, linkęs nusikalsti, nes buvo teisiamas penktą kartą už analogiškų nusikaltimų padarymą, ir yra pagrindas manyti, jog kitos rūšies bausmės nepakanka jo nusikalstamiems polinkiams pakeisti.

Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. rugsėjo mėn. 10 d. nutartyje⁶⁶ teisėjų kolegija dėl Skuodo rajono apylinkės teismo 2009 m. liepos 13 d. nuosprendžiu O .P. paskirtos aštuonių mėnesių laisvės atėmimo bausmės pasisakė, jog BK 56 str. 1 d. įtvirtinta nuostata, kad recidyvistui už tyčinio nusikaltimo padarymą teismas paprastai skiria laisvės atėmimo bausmę. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas 2003 m. birželio 20 d. nutarimo „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“ Nr. 40 3.1.13 punkte išaiškino teismams, kad teismas privalo motyvuoti ne laisvės atėmimo bausmės paskyrimą recidyvistui už tyčinio nusikaltimo padarymą. Tai reiškia, kad laisvės atėmimas yra tipinė bausmė recidyvistui už tyčinio nusikaltimo padarymą, leidžianti įgyvendinti BK 41 straipsnyje įtvirtintą bausmės paskirtį, o ne laisvės atėmimo bausmė skiriama išskirtiniais atvejais, kuriuos teismas privalo motyvuoti. Kolegija išskirtinių aplinkybių, leidžiančių manyti, kad bausmės tikslai O. P. dar gali būti pasiekti be realaus laisvės atėmimo bausmės atlikimo arba skiriant švelnesnės rūšies bausmę, šioje byloje nenustatė, todėl visiškai sutinka su apylinkės teismo sprendimu skirti jam už nusikaltimus griežčiausias sankcijoje numatytas realias laisvės atėmimo bausmes, o už baudžiamąjį nusižengimą – arešto bausmę.;

Tai tik kelios teismų nutartys, kurios neparodo tikrosios situacijos skiriant bausmes nepilnamečiams, tačiau iš šių teismų nutarčių matyti, kad teismas skirdamas bausmę nepilnamečiams neatsiriboja ne tik nuo nepilnamečių pripažinimu recidyvistais pagal BK 27 str. 1 d., bet ir remiasi BK 56 str. 1 d. pagal kurią recidyvistui paprastai taikoma laisvės atėmimo bausmė. Vadinasi paskiriant bausmę nepilnamečiui, kuris yra recidyvistas, kaip atskaitos taškas tampa laisvės atėmimo bausmė.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo⁶⁷ 51 str. 2 d. teigiama, kad nuobaudos ir bausmės dydis vaikui turi būti mažesnis negu suaugusiajam, o jos pobūdis (rūšis) - atitikti vaiko amžių. Atsižvelgiant į tai, kad bausmė turi atitikti vaiko amžių, galima teigti, kad recidyvo reikšmė taikant nepilnamečiams bausmes, apsunkina jų padėtį prilygindama nepilnamečius suaugusiems (pilnamečiams) asmenims.

⁶⁶ Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. rugsėjo mėn. 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-437-382-2009;

⁶⁷ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas 1996 m. kovo 14 d. Nr. I-1234, Vilnius

Manau, pagrįstai galima teigti, kad nepilnamečiams negali būti skiriamos tokios pačios bausmės kaip ir suaugusiems asmenims. Tokios pačios nuomonės likosi ir S. Matulienė. Ji teigia, kad įvertinus nepilnamečių socialinius, psichologinius ir kriminalistinius ypatumus, reikia užtikrinti, kad kriminalinės justicijos sistema nepilnamečius traktuotų kitaip negu suaugusiuosius⁶⁸. S. Gečėnienė teigia, kad apsaugojimo (kaip ir auklėjamieji) tikslai taip pat labiau pabrėžiami nepilnamečių negu suaugusiųjų atžvilgiu. Reikalaujama atsargiau, švelniau taikyti griežtas įstatymo priemones, pavyzdžiui, laisvės atėmimo bausmę, kardomąją priemonę suėmimą⁶⁹.

Taip pat negalima sulyginti nepilnamečių bei pilnamečių asmenų sąmonės. Kitaip tariant, turime dvi skirtingas jos formas: vis dar besiformuojanti nepilnamečio psichinė būklė ir jau susiformavusi suaugusiojo asmenybė. Todėl manau, kad skiriant bausmę nepilnamečiui negalima recidyvui suteikti tokią pačią reikšmę kaip kad ir skiriant bausmę pilnamečiams asmenims, tuo labiau, kad ir recidyvo reikšmė skiriant bausmę pilnamečiams yra ginčytina.

BK 27 str. įstatymų leidėjas įtvirtina ne tik recidyvisto, bet ir pavojingo recidyvisto sąvokas. BK bausmės skyrimo pavojingam recidyvistui reglamentavimas skiriasi nuo bausmės skyrimo recidyvistui.

BK 56 str. 2 d. įtvirtinta, kad pavojingam recidyvistui už tyčinį nusikaltimą skiriama griežtesnė negu straipsnio sankcijoje už padarytą nusikaltimą nustatytos laisvės atėmimo bausmės vidurkis bausmė. Kitokia bausmė pavojingam recidyvistui gali būti skiriama BK 62 str. numatytais pagrindais.

Baudžiamojo įstatymo bausmės skyrimo reglamentavimas pavojingam recidyvistui įpareigoja teisumą skirti ne tik kad su laisvės atėmimu susijusią bausmę, bet ir jos dydis turi būti griežtesnis negu BK straipsnio sankcijoje už padarytą nusikaltimą nustatytos laisvės atėmimo bausmės vidurkis. Pavojingam recidyvistui gali būti skirta kitokia bausmė tik remiantis BK 62 str. arba BK 54 str. nuostatomis. Tai patvirtina ir žemiau analizuojama teismų praktika.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2007 m. spalio mėn. 2 d. nutartyje⁷⁰ kolegija atmetė kasacinį skundą, kuriuo R. M. prašė pakeisti pirmos instancijos nuosprendį ir apeliacinės instancijos nutartį bei paskirti kuo švelnesnę bausmę, nesusijusią su laisvės atėmimu. Kolegija kasacinio skundo atmetimą argumentavo tuo, kad skirdamas bausmes už BK 182 straipsnio 1 dalyje numatytas veikas, teismas atsižvelgė į bendruosius bausmių skyrimo pagrindus, išdėstytus BK 54 straipsnyje. Teismas įvertino tai, kad R. M. padarė du tyčinius, savanaudiškus, baigtus nesunkius nusikaltimus. Priimant teismo sprendimą, buvo atsižvelgta ir į tai, kad nuteistojo atsakomybę lengvina ta aplinkybė, jog jis savo noru atlygino padarytą žalą, o atsakomybę sunkinančių aplinkybių

⁶⁸ MATULIENĖ. S. Kriminalistika kaip integralus mokslas: įrodinėjimas ir praktika// Jurisprudencija, 2003, 43(35), p. 99–109.

⁶⁹ GEČĖNIENĖ. S. Kriminalinės justicijos poveikis nepilnamečio asmenybei: samprata ir struktūra//Jurisprudencija, 2002, 24(16), p. 231-242.

⁷⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2007 m. spalio mėn. 2 d. nutartis, baudžiamosios bylos Nr. 2K-615/2007;

nenustatyta. Taip pat buvo įvertinta R. M. asmenybė: jis gyvenamojoje vietovėje apibūdinamas teigiamai, neturi galiojančių administracinių nuobaudų, tačiau praeityje teistas už analogiškas savanaudiškas, tyčines nusikalstamas veikas, teistumas neišnykęs ir nepanaikintas, be to, yra pavojingas recidyvistas. Esant šioms aplinkybėms, kolegija daro išvadą, kad teismas, vadovaudamasis BK 54 straipsniu, 56 straipsnio 2 dalimi, pagrįstai R. M., kaip pavojingam recidyvistui, paskyrė laisvės atėmimo bausmės, kurios savo dydžiu tik labai nežymiai viršija straipsnio sankcijoje už padarytas veikas nustatytos laisvės atėmimo bausmės vidurkį. Švelninti paskirtas bausmės BK 62 straipsnio 2 dalies 1 ar 2 punkte numatytais pagrindais nebuvo pagrindo, nes teismai nenustatė šiose normose nustatytų sąlygų visumos.

Nors pavojingam recidyvistui bausmės skyrimas traktuojamas daug griežčiau, tačiau kaip matome iš pateiktos nutarties, teismo sprendimu pavojingam recidyvistui mažesnė bausmė gali būti paskirta remiantis BK 62 str., kuriame teigiama, kad teismas, atsižvelgęs į visas bylos aplinkybes, už kiekvieną nusikalstamą veiką gali paskirti švelnesnę, negu įstatymo numatyta, bausmę, jeigu nusikalstamą veiką padaręs asmuo pats savo noru atvyko ar pranešė apie šią veiką, prisipažino ją padaręs ir nuoširdžiai gailisi, ir (ar) padėjo ikiteisminiam tyrimui bei teismui išaiškinti nusikalstamą veiką, ir visiškai ar iš dalies atlygino arba pašalino padarytą turtinę žalą arba jeigu yra atsakomybę lengvinančių aplinkybių, bent iš dalies atlyginta ar pašalinta turtinė žala, jeigu ji buvo padaryta, ir: 1) kaltininkas išlaiko asmenis, kurie serga sunkia liga ar yra neįgalūs ir nėra kam juos prižiūrėti, arba 2) kaltininkas išlaiko mažamečius vaikus, kurių dėl paskirtos įstatyme numatytos bausmės nebūtų kam prižiūrėti, arba 3) kaltininko kaip bendrininko vaidmuo darant nusikalstamą veiką buvo antraeilis, arba 4) veika nutrūko rengiantis padaryti nusikaltimą ar pasikėsinant daryti nusikalstamą veiką, arba 5) veika padaryta peržengiant būtinąsias ginties ribas, arba 6) veika padaryta pažeidus nusikalstamą veiką padariusio asmens sulaikymo, būtinojo reikalingumo, profesinės pareigos arba teisėsaugos institucijų užduoties vykdymo, gamybinės ar ūkinės rizikos, mokslinio eksperimento teisėtumo sąlygas..

Pažymėtina, kad ir tai atvejais, kai pavojingam recidyvistui bausmė švelninama pagal BK 62 str., už tyčinio nusikaltimo padarymą teismas yra įpareigotas jam skirti laisvės atėmimo bausmę. Be to, jei straipsnio sankcija, pagal kurią asmuo yra teisiamas, šiai bausmės rūšiai numato minimalią ribą, bausmę skiriant pavojingam recidyvistui jos peržengti negalima⁷¹.

Apibendrinant recidyvo reikšmę bausmės skyrimo kontekste, mano nuomone, skiriant bausmę asmeniui, esančiam recidyvistu, užtenka bendrųjų bausmės skyrimo pagrindų numatytų BK 54 str. 2 d. Manau, kad BK 56 str. 1 d. įtvirtinta nuostata neleidžia teismui visapusiškai įvertinti nusikaltėlio asmenybės. Taipogi reikia pažymėti, kad BK 56 str. 1 d. taikoma ir nepilnamečiams asmenims, kas pažeidžia BK 80 str. įtvirtintą nuostatą, kad nepilnamečiams skiriant bausmę reikia riboti laisvės atėmimo bausmės ir didinti auklėjimo poveikio priemonių taikymą. Manau, kad ir „paprasto“ recidyvo

⁷¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. - Vilnius, 2004, p. 356.

kilmė, t.y. asmuo juo tampa pats, o ne teismo nuosprendžiu, t.y. objektyviai neįvertinama asmens padaryti nusikaltimai bei asmens asmenybė, netinka asmeniui taikyti griežtesnes bausmes, kadangi kiekvienu individualiu teismas turi vertinti visas aplinkybes ir individualizuoti bausmę.

Pavojingo recidyvo sąvoka labiau atspindi asmens pavojingumą, be to, pavojingu recidyvistu asmenį pripažįsta teismas, vadinasi, tokio asmens veika yra įvertinta teismo, atveju t.y. jo pavojingumas individualizuotas, įvertinta visos veikos iki pripažinimo pavojingu recidyvistu. Vadinasi asmuo pripažintas pavojingu recidyvistu yra įvertintas teismo kaip pavojingas ir tokiam asmeniui taikytinos griežtesnės taisyklės skiriant bausmę, mano manymu yra tinkamos.

Skiriant bausmę recidyvas įgauna didelę reikšmę tiek parenkant bausmės pobūdį tiek ir sprendžiant dėl terminuoto laivės atėmimo bausmės termino. BK 55 str. reglamentuojama, kad asmeniui, pirmą kartą teisiamam už nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, teismas paprastai skiria su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes. Todėl galima teigti, kad minėtas reglamentavimas yra pakankamas ir reglamentuojant bausmės skyrimą recidyvistams, tokiu atveju BK 56 str. 1 d. tampa pertekline norma. Pavojingo recidyvisto atveju, įvertinus tai, kad tokį statusą asmuo įgauna teismo sprendimu, pavojingo recidyvisto atžvilgiu bausmės skyrimo taisyklės vertinčiau teigiamai.

3.3. Reikšmė atidedant bausmės vykdymą ir atleidžiant nuo bausmės

BK 75 str. įtvirtinta nuostata, kad asmeniui, nuteistam laisvės atėmimu už vieną ar kelis nesunkius ar apysunkius tyčinius nusikaltimus ne daugiau kaip trejiems metams arba ne daugiau kaip šešeriems metams už dėl neatsargumo padarytus nusikaltimus, teismas gali atidėti paskirtos bausmės vykdymą nuo vienerių iki trejų metų. Bausmės vykdymas gali būti atidėtas, jeigu teismas nusprendžia, kad yra pakankamas pagrindas manyti, jog bausmės tikslai bus pasiekti be realaus bausmės atlikimo.

Bausmės vykdymo atidėjimas išreiškia humanizmo, bausmės individualizacijos bei jos ekonomijos principus. Bausmės vykdymo atidėjimas suteikia galimybę nusikalstamą veiką padariusiam ir už tai nuteistam asmeniui išvengti realaus laisvės atėmimo bausmės vykdymo, jeigu teismas nusprendžia, kad yra pakankamas pagrindas manyti, jog tokiu būdu bus įgyvendinti bausmės siekiami tikslai. Bausmės paskirtį įvardija BK 41 str. , todėl atidedant laisvės atėmimo vykdymą svarbu nustatyti, ar tokia poveikio priemonė bus pakankamai efektyvi norint sulaikyti asmenį nuo nusikalstamų veikų darymo, ar tokiu būdu asmuo bus pakankamai nubaustas, ar jam bus apribota galimybė daryti naujas nusikalstamas veikas, ar nuteistas asmuo laikysis įstatymų ir nebusisikals, ar bus užtikrintas teisingumo principo įgyvendinimas.

Paskirtos laisvės atėmimo bausmės vykdymo atidėjimas yra teismo diskrecija, todėl visais atvejais vertinamas kaip teismo teisė, o ne pareiga. Bausmės vykdymo atidėjimas yra sąlyginis atleidimas nuo bausmės, nes esant tam tikroms aplinkybėms sprendimas atidėti bausmės vykdymą gali būti panaikintas. Pirmiausia, bausmės vykdymo atidėjimas gali būti svarstomas tik tuomet, kai padarytas apysunkis, sunkus arba neatsargus nusikaltimas. Reikia pabrėžti, kad bausmės vykdymo atidėjimas nėra apribotas vienos nusikalstamos veikos padarymu, tais atvejais, kai padaromos kelios nusikalstamos veikos ši nuostata taip pat taikytina. Antra sąlyga yra paskirtos bausmės rūšis. Teismas bausmės vykdymą gali atidėti tik tokiu atveju, kai yra paskirta laisvės atėmimo bausmė. Baudos, arešto ar kitos bausmės vykdymo atidėjimo įstatymų leidėjas galiojančiame BK nenumato. Trečia sąlyga yra susijusi su bausmės dydžiu. Bausmės vykdymas gali būti atidėtas tik tokiu atveju, jeigu už nusikaltimą paskirta ne didesnė nei trijų metų laisvės atėmimo bausmė, neatsargaus nusikaltimo atveju – ne didesnė nei šeši metai.

Kaip teigia T. Mackevičius, teismai prioritetiškai taiko laisvės atėmimo bausmės vykdymo atidėjimo institutą, kurio realizavimas apdraudžiamas realaus laisvės atėmimo grėsme⁷². Teigtina, kad tokia situacija yra dėl to, kad asmenų, kuriems paskirta laisvės apribojimo bausmė, teisinė padėtis yra gerokai švelnesnė nei tų, kuriems taikomas laisvės atėmimo bausmės vykdymo atidėjimas. Pavyzdžiui, asmenims, kurie nuteisti laisvės apribojimo bausme, pažeidinėjant viešąją tvarką, girtaujant ar padarius

⁷² MACKEVIČIUS T. Laisvės apribojimo bausmės įgyvendinimas// Jurisprudencija 2010, 4(122), p. 261–277.

kitus teisės pažeidimus, už kuriuos jiems taikytos administracinės nuobaudos ar drausminio poveikio priemonės, jokių kitų teisinių pasekmių, išskyrus numatytas nuobaudas, nėra. Todėl abejotinas bausmės tikslų pasiekimas, kuris keliamas laisvės apribojimo bausmei kaip savarankiškai kriminalinei bausmei. Tuo tarpu, pavyzdžiui, asmenims, kuriems laisvės atėmimo bausmės vykdymas atidėtas darant analogiškus veiksmus, teismas, nuteistojo elgesį kontroliuojančios institucijos teikimu, įspėja nuteistą, kad bausmės vykdymo atidėjimas gali būti panaikintas, o jeigu nuteistasis toliau nevykdo teismo įpareigojimų ar daro teisės pažeidimus, teismas, nuteistojo elgesį kontroliuojančios institucijos teikimu, priima sprendimą panaikinti bausmės vykdymo atidėjimą ir vykdyti pagal nuosprendį paskirtą laisvės atėmimo bausmę.

Priimdamas sprendimą atidėti paskirtos laisvės atėmimo bausmės vykdymą, teismas vadovaujasi ne tik formaliais pagrindais, įtvirtintais BK 75 straipsnio 1 dalyje, bet ir bausmės tikslais, numatytais BK 41 straipsnio 2 dalyje: sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo; nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį; atimti ir apriboti nuteistajam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas; paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų; užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą. Teismas, svarstydamas klausimą dėl bausmės vykdymo atidėjimo, turi įvertinti visas bylos aplinkybes, susijusias ir su padaryta veika, ir su nuteistojo asmenybe: įvertinti nusikalstamos veikos pavojingumo pobūdį, laipsnį, nuteistojo asmenybės teigiamas ir neigiamas savybes, jo elgesį šeimoje ir visuomenėje, polinkius, nusikalstamos veikos padarymo priežastis, elgesį po nusikalstamos veikos padarymo. Šie ir kiti duomenys turi sudaryti prielaidas išvadai, kad socialinio statuso ir vertingumo grąžinimas ugdymo priemonėmis nuteistajam, kuris buvo praradęs aplinkos socialinį pasitikėjimą, galimas be realaus laisvės atėmimo. Ypač svarbu įvertinti kaltininko asmenybę, nes tai lemia, ar bus pasiekti bausmės tikslai, įtvirtinti BK 41 straipsnio 2 dalyje.

Įstatymų leidėjas jokių tiesioginių apribojimų draudžiančių recidyvistui ar pavojingam recidyvistui atidėti bausmės vykdymą nėra įtvirtinęs, įvertinti recidyvisto ar pavojingo recidyvisto asmenybę paliekama teismų kompetencijai. Šiame kontekste paminėtinos keletas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarčių.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. spalio mėn. 19 d. nutartyje kolegija atmetė kasacinį skundą, kuriuo B. P. prašė Marijampolės rajono apylinkės teismo 2010 m. sausio 11 d. nuosprendžiu paskirtą vienų metų šešių mėnesių laisvės atėmimo bausmę už tai, kad tyčia nesunkiai sužalojo žmogų, jį išteisinti arba teismų sprendimus pakeisti bei paskirti jam bausmę, nesusijusią su realiu laisvės atėmimu. Kolegija atmesdama skundą, dalį susijusią su BK 75str., argumentuoja, kad pagal BK 75 straipsnį, nustatantį bausmės vykdymo atidėjimo sąlygas ir pagrindus, asmeniui, nuteistam laisvės atėmimu už vieną ar kelis nesunkius ar apysunkius tyčinius nusikaltimus ne daugiau kaip trejiems metams, teismas gali atidėti paskirtos bausmės vykdymą nuo vienerių iki trejų metų. Šis straipsnis nedraudžia atidėti paskirtos laisvės atėmimo bausmės vykdymo asmenims, kurie

turi neišnykusį teistumą už anksčiau padarytus nusikaltimus, tačiau esant tokiai situacijai bausmės vykdymo atidėjimas gali būti taikomas tik išimtiniais atvejais, motyvuojant ir atsižvelgiant į padarytų nusikaltimų padarymo aplinkybes bei kaltininko asmenybę. Jokių išimtinių aplinkybių, susijusių su nuteistojo padarytos veikos pobūdžiu, kasatoriaus asmenybe šioje byloje nenustatyta. Kasatorius skunde akcentuoja savo amžių ir nurodo jo sveikatos būklę apibūdinančius duomenis, tačiau tai nėra aplinkybės, lemiančios BK 75 straipsnio nuostatų taikymą. Atsižvelgiant į tai, kad B. P. yra linkęs nusikalsti ir pagal BK 27 straipsnio 1 dalį atitinka recidyvisto požymius, konstatuotina, kad teismas pagrįstai neatidėjo paskirtos laisvės atėmimo bausmės vykdymo.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. gegužės mėn. 4 d. nutartyje teisėjų kolegija patenkino Šiaulių apygardos vyriausiojo prokuroro pavaduotojo kasacinį skundą, kuriame buvo prašoma panaikinti Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. spalio 26 d. nuosprendį, kuriuo R. Ž. paskirtos dvejų metų trijų mėnesių bausmės vykdymas atidėti trejiems metams. Teisėjų kolegija patenkindama prokuroro kasacinį skundą ir panaikindama R. Ž. numatytą laisvės atėmimo bausmės atidėjimą savo sprendimą argumentuoja tuo, kad sisteminis BK bendrosios dalies normų aiškinimas leidžia teigti, kad asmeniui, turinčiam teistumą, o šiuo konkrečiu atveju padariusiam nusikalstamą veiką tuo metu, kai buvo lygtinai paleistas iš pataisos įstaigos, naujai paskirtos bausmės vykdymo atidėjimas galimas tik išimtiniais atvejais, atsižvelgiant į padarytų nusikalstamų veikų pavojingumo pobūdį ir laipsnį, atsakomybę lengvinančias aplinkybes (pavyzdžiui, labai teigiamai apibūdinama nuteistojo asmenybė, nusikalstama veika padaryta ypač nepalankiai susiklosčius situacijai) bei kitus bylos duomenis. Taip pat kolegija konstatuoja, kad Apeliacinės instancijos teismas atidėjo nuteistajam R. Ž. paskirtos laisvės atėmimo bausmės vykdymą, remdamasis argumentais, kuriais pirmosios instancijos teismas motyvavo bausmės skyrimą: kad R. Ž. dirba, turi šeimą, išlaiko vaikus, kurių vienas yra nepilnametis, padarė nesunkų nusikaltimą, prisipažino kaltu ir nuoširdžiai gailisi, realios žalos nepadaryta, nes narkotinės medžiagos nebuvo išplatintos. Tokie argumentai nepakankami tam, kad būtų vertinami kaip atskleidžiantys išimtinį atvejį, leidžiantį taikyti bausmės vykdymo atidėjimą teistumą turinčiam ir tyčinį nusikaltimą padariusiam lygtinio paleidimo iš laisvės atėmimo vietos laikotarpiu asmeniui.

Kaip matome iš aukščiau pateiktų bylų, teismuose yra formuojama praktika, kad recidyvistui paskirta bausmė gali būti atidėta tik išimtiniais atvejais.

Vadinasi atidedant paskirtą bausmę recidyvistui bei pavojingam recidyvistui, jų asmenybės iš karto vertinamos neigiamai, kadangi jie jau nekartą teisti ir vėl nusikalsta, todėl, teismas tokiems asmenims linkęs bausmės neatidėti.

Paminėčiau ir tai, kad bausmės vykdymo atidėjimo atveju iš pradžių priimamas apkaltinamasis nuosprendis, o vėliau asmuo atleidžiamas nuo bausmės, tačiau atleistam nuo bausmės vykdymo

asmeniui kyla tam tikrų teisnių padarinių, t.y. tokiam asmeniui atsiranda teistumas bausmės atidėjimo laikotarpiui.

BK X skyriuje be paskirtos bausmės vykdymo atidėjimo yra numatyta ir atleidimo nuo bausmės pagrindai. Viena iš atleidimo nuo bausmės rūšių yra atleidimas nuo bausmės dėl ligos. Šiai atleidimo nuo bausmės rūšiai yra skirtas BK 76 str. bei Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodekso 177 str. BK 76 str. numato tris pagrindus atleisti asmenį nuo bausmės dėl ligos:

1. jeigu asmuo susergera sunkia nepagydoma liga iki teismo nuosprendžio priėmimo, dėl kurios bausmę atlikti būtų per sunku;
2. jeigu asmuo po nuosprendžio priėmimo susergera sunkia nepagydoma liga;
3. jeigu asmeniui po nusikalstamos veikos padarymo arba bausmės paskyrimo sutrinka psichika ir dėl to jis negali suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti.

Atleidžiant asmenį nuo bausmės pirmuoju pagrindu, teismas yra įstatymu įpareigotas atsižvelgti į padarytos nusikalstamos veikos sunkumą, nuteistojo asmenybę ir ligos pobūdį, t.y. kiekvienu konkrečiu atveju teismui yra palikta teisė spręsti atleidimo nuo bausmės klausimą savo nuožiūra. Ar liga atitinka sunkios nepagydomos ligos kriterijus, yra medicinos, o ne teisės klausimas. Nepagydomos ligos ir sveikatos būklės, dėl kurių nuteistieji gali būti atleisti nuo laisvės atėmimo bausmės atlikimo, nurodytos Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro ir Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 1995 m. lapkričio 2 d. įsakymu Nr. 969/578 patvirtintame Nepagydomų ligų ir sveikatos būklių, dėl kurių nuteistieji gali būti atleisti nuo tolesnio laisvės atėmimo bausmės atlikimo, sąrašė⁷³. Taip pat atleidimas nuo bausmės dėl ligos pagal BK 76 str. 1 d. yra besąlyginis, taigi negali būti panaikintas.

Antruoju atveju asmuo atleidžiamas nuo tolesnio bausmės atlikimo. Šis atleidimo nuo bausmės pagrindas taikomas tuo atveju, kai asmuo atlieka jam teismo paskirtą bausmę ir tuo metu susergera sunkia nepagydoma liga. Kaip ir pirmuoju atveju - dėl ligos sunkumo sprendžia teismo medicinos ekspertai, o teismas įpareigojamas atleidžiant asmenį nuo bausmės šiuo pagrindu atsižvelgti ne tik į padarytos nusikalstamos veikos sunkumą, nuteistojo asmenybę, ligos pobūdį, bet ir į to asmens elgesį bausmės atlikimo metu bei atliktos bausmės laiką. Asmens atleidimas nuo bausmės BK 76 str. 2 d. pagrindu taip pat yra besąlyginis, tačiau reikia paminėti, kad tokiam asmeniui išlieka teistumas. Jo trukmė priklauso nuo padaryto nusikaltimo kategorijos.

Trečiasis atvejis skiriasi nuo aukščiau aptartų atvejų tuo, kad pirmaisiais dviem atvejais teismas sprendžia, ar atleisti asmenį nuo bausmės vadovaudamasis ne tik teismo medicinos ekspertų išvadomis, bet ir paties asmens asmenybės charakterizavimu, jo pavojingumu, o analizuojamu atveju teismas, jeigu yra nustatyta, kad asmuo susirgo psichine liga ir negali suvokti savo veiksmų ar jų valdyti,

⁷³ Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro ir Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 1995 m. lapkričio 2 d. įsakymu Nr. 969/578 patvirtintas „Nepagydomų ligų ir sveikatos būklių, dėl kurių nuteistieji gali būti atleisti nuo tolesnio laisvės atėmimo bausmės atlikimo, sąrašas“.

privalo atleisti tokį asmenį nuo bausmės neatsižvelgdamas į asmens pavojingumą, t.y. net ir tais atvejais, kai asmuo išlieka pavojingas. Reikia paminėti, kad šiuo pagrindu atleistam asmeniui pasveikus, jis toliau siunčiamas atlikti bausmę.

BK 76 str. kaip ir BK 75 str. nėra įtvirtinta jokių išskirtinių taisyklių atleidžiant nuo bausmės tiek recidyvistą, tiek ir pavojingą recidyvistą. Tačiau BK 76 str. 1 d. ir 2 d. numatytais pagrindais teismas, sprenddamas klausimą dėl asmens atleidimo nuo bausmės vykdymo, atsižvelgia į padarytos nusikalstamos veikos sunkumą, nuteistojo asmenybę ir ligos pobūdį. Darytina išvada, kad recidyvo faktas tokiu atveju turi esminės reikšmės, kadangi recidyvistas savaime laikomas pavojingesniu asmeniu. BK 76 str. 3 d. numatytu pagrindu atleidžiant asmenį nuo bausmės asmens pavojingumas neturi reikšmės, svarbu tik ligos faktas.

Šiame kontekste paminėtina Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. liepos mėn. 11 d. nuosprendis, kuriame R. K., kuris yra recidyvistas, už nusikaltimą, numatytą BK 260 str. 2 d. teismas paskyrė laisvę atėmimą aštuoneriems metams, tačiau nuo bausmės dėl ligos R. K. buvo atleistas. Teismas atleisdamas R. K. nuo paskirtos bausmės savo sprendimą argumentavo tuo, kad Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija draudžia žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti tokias bausmes. Europos Žmogaus Teisių Teismas, sprenddamas, ar sunkia liga sergančio nuteistojo laisvės atėmimo bausmės atlikimas nepažeidžia šių konvencijos nuostatų, yra pabrėžęs, kad asmuo neturėtų būti verčiamas patirti didesnes už patiriamas kalint kančias. Įvertinant šias aplinkybes, medicininiais dokumentais patvirtintą sunkią kaltinamojo R. K. sveikatos būklę, jo ligos pobūdį, taip pat aplinkybes, jog kaltinamasis susirgo jau po nusikaltimo padarymo, jo nusikaltimas, nors ir sunkus, realių sunkių pasekmių nesukėlė, kaltinamasis suteikė veiksmingą pagalbą išaiškinant nusikaltimą bei jį padariusius asmenis, teismas laiko galimu, vadovaujantis BK 76 str. 1 d. nuostatomis, atleisti R. K. nuo bausmės atlikimo, kadangi dėl ligos pobūdžio ir paskirtos bausmės ypatumų tinkamas bausmės paskirties realizavimas (BK 41 str. 2 d.) nebūtų įmanomas.

Iš teismo argumentų matome, kad vertindamas, ar asmenį galima atleisti nuo bausmės, pagrindinį dėmesį teismas skiria nuteistojo būklei ir vertina, ar asmuo pajėgus atlikti jam paskirtą bausmę, taip siekdamas, kad nebūtų pažeistas humaniško principas. Vadinasi atleidžiant nuo bausmės dėl ligos recidyvistą ar pavojingą recidyvistą teismas pirmiausia vertina realias galimybes atlikti bausmę, o tik paskui asmens pavojingumą.

Nors teismų sprendimuose pasitaiko įvairių vertinimo kriterijų, tačiau mano nuomone, tikslingiausia būtų vertinti realias nuteistojo galimybes atlikti bausmę bei atsižvelgti į asmens asmenybę. Vadovaujantis tokiu principu recidyvo ar pavojingo recidyvo statusas atleidžiant asmenį nuo bausmės įgautų reikšmę, kas mano nuomone atitiktų teisingumo principą.

Be bausmės atleidimo dėl ligos, BK numatyti dar keturi atleidimo nuo bausmės būdai, t.y. lygtinis atleidimas nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą, neatliktos laisvės atėmimo bausmės dalies pakeitimas švelnesne bausme, amnestija ir malonė.

Lygtinis atleidimas nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą ar neatliktos laisvės atėmimo bausmės dalies pakeitimas švelnesne bausme – tai sąlyginio atleidimo nuo bausmės atlikimo rūšis, kai nuteistasis lygtinai atleidžiamas nuo tam tikros bausmės dalies atlikimo, nustatant bandomąjį laikotarpį arba neatliktoji bausmės rūšis pakeičiama kita, švelnesne bausme.

Iš pateikto apibrėžimo iš karto matyti, jog šiuo atleidimo nuo bausmės atveju asmuo atleidžiamas tik nuo dalies jam paskirtos bausmės. Be to, ši atleidimo nuo bausmės rūšis yra sąlyginė, nes asmeniui nustatomas bandomasis laikotarpis, per kurį jis turi nepadaryti naujų nusikalstamų veikų bei įvykdyti tam tikrus teismo jam nustatytus įpareigojimus.

Pagrindu atleisti asmenį nuo bausmės pagal BK 77 str. yra preziumuojama galimybė, jog nuteistasis gali pasitaisyti ir be tolesnio realaus bausmės atlikimo. Lygtinis atleidimas nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą arba neatliktos laisvės atėmimo bausmės dalies pakeitimas švelnesne bausme teismo gali būti taikomas tik esant tam tikroms sąlygoms: asmuo turi būti nuteistas laisvės atėmimo bausme; jis turi būti atlikęs tam tikrą bausmės dalį; asmuo turi būti atlyginęs nusikaltimu padarytą turtinę žalą arba iš dalies atlyginęs ar pašalinęs ir įsipareigojęs per neatliktos bausmės laiką visiškai ją atlyginti ar pašalinti; asmuo savo elgesiu ir darbu laisvės atėmimo bausmės atlikimo metu turi būti įrodęs, kad jį galima lygtinai atleisti nuo bausmės prieš terminą arba laisvės atėmimo bausmę pakeisti švelnesne.

Kalbant apie privalomos atlikti paskirtos bausmės dydį, jis priklauso nuo padaryto nusikaltimo pavojingumo, asmens kaltės formos ir paskirtos bausmės dydžio:

1. ne mažiau kaip pusė paskirtos bausmės už neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą;
 2. ne mažiau kaip du trečdaliai paskirtos bausmės už sunkų nusikaltimą;
 3. ne mažiau kaip tris ketvirtadaliai paskirtos bausmės už labai sunkų nusikaltimą, arba jeigu asmuo yra recidyvistas;
 4. ne mažiau kaip vieną trečdalį paskirtos bausmės už neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, kurį padarė nėščia moteris, taip pat vienišas tėvas (motina), turintis vaiką iki 7 metų arba du ar daugiau nepilnamečių vaikų, kai jam (jai) tėvų valdžia nėra teismo apribota šių vaikų atžvilgiu.
- Pagal Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso⁷⁴ 3.180 str., tėvų valdžia gali būti apribota jeigu tėvai (tėvas ar motina) vengia atlikti savo pareigos auklėti vaikus, piktnaudžiauja tėvų valdžia, žiauriai elgiasi su vaikais, daro žalingą įtaką vaikams savo amoraliu elgesiu arba nesirūpina jais.

⁷⁴ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Valstybės žinios, 2000-09-06, Nr. 74-2262.

Atliktos minimalios bausmės dalį, kaip matyti iš 77 str., įstatymų leidėjas nustato atsižvelgdamas į padaryto nusikaltimo sunkumą, kaltės formą bei asmenines nuteistojo savybes. Todėl asmeniui esančiam recidyvistu, palyginus su kitais nuteistaisiais, taikomas reikalavimas atlikti didžiausią bausmės dalį, kad recidyvistas būtų lygtinai ateistas nuo bausmės prieš terminą arba neatlikta laisvės atėmimo bausmės dalis būtų pakeista švelnesne.

Dar griežtesnės priemonės taikomos pavojingam recidyvistui. Pagal BK 77 str. 3 d. įtvirtintą nuostatą, pavojingam recidyvistui lygtinis atleidimas bei neatliktos laisvės atėmimo bausmės dalies pakeitimas švelnesne netaikomas.

BK 77 str. kontekste pavojingas recidyvistas įgauna išskirtinę reikšmę, kadangi įstatymų leidėjo apribojimais pavojingam recidyvistui yra imperatyvūs, t.y. šio straipsnio nuostatos pavojingam recidyvistui netaikomos. Šiuo atveju atimama bet kokia teismo teisė vertinti aplinkybės ir spręsti dėl tokio asmens likimo. Tokiai įstatymų leidėjo pozicijai pritarčiau ir aš, kadangi, vertinant pavojingo recidyvisto asmenybę, jo polinkį į pakartotinius nusikaltimus, toks atleidimas neturi būti galimas.

Daugelis mokslininkų prie atleidimo nuo bausmės rūšių priskiria ir amnestiją bei malonę. Atsižvelgiant į tai, jog jie yra reglamentuoti tame pačiame skyriuje kaip ir atleidimas nuo bausmės (BK X skyriuje „Bausmės vykdymo atidėjimas ir atleidimas nuo bausmės“), galima būtų teigti, jog tai yra atleidimo nuo bausmės rūšys.

Amnestija - tai Seimo priimtas aktas, kuriuo individualiai neapibrėžtam nuteistųjų ratui taikomas sąlyginis ar besąlyginis atleidimas nuo bausmės arba bausmės termino sutrumpinimas. Malonė – tai yra Prezidento dekretas, kuriuo konkretus nuteistasis sąlyginai ar besąlygiškai atleidžiamas nuo bausmės arba jam sutrumpinamas bausmės terminas. Amnestijos ir malonės galimybės yra numatytos pačioje Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, o būtent: 67 str. yra numatyta Seimo teisė leisti amnestijos aktus; 84 str. numatyta Lietuvos Respublikos Prezidento teisė teikti malonę nuteistiesiems.

Reikėtų pažymėti, kad vienas iš skiriamųjų amnestijos instituto bruožų yra tas, jog amnestija visada yra taikoma aukščiausiosios įstatymų leidžiamosios valdžios aktu, t.y. amnestijos aktas turi įstatymo galią. Amnestijos aktu nuo visos bausmės ar jos dalies atleidžiami tik tie nuteistieji, kurie atitinka akte išdėstytus reikalavimus.

Kalbant apie malonės institutą, malonė, visada teikiama Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu, kuris nėra norminio pobūdžio kaip amnestijos akto atveju ir, be to, jis liečia tik konkrečiai dekretu įvardytą asmenį. Malonę galima pritaikyti tik tam asmeniui, kuris jau yra nuteistas, t.y. malonės prašymai svarstomi tik nuosprendžiui įsiteisėjus, jeigu buvo paduotas kasacinis skundas- išnagrinėjus bylą kasacine tvarka .

BK kontekste recidyvistas ar pavojingas recidyvistas taikant malonę ar amnestiją išskirtinės reikšmės neįgyja, kadangi BK nėra reglamentuota, kokiems asmenims taikoma, o kokiems asmenims negali būti taikoma amnestija ar malonė. Tačiau recidyvas įgauna reikšmę kiekvienu atveju rengiant

amnestijos akta. Seimas nevaržomai gali nuspręsti kokius apribojimus taikyti recidyvistui ar pavojingam recidyvistui. Pavyzdžiui 2002 m. lapkričio 07 d. amnestijos pažymint Lietuvos Respublikos Konstitucijos dešimties metų sukaktį akte Seimas nurodė, kad asmenims pripažintiems pavojingais recidyvistais amnestijos aktas netaikomas. Taip pat ir 1998 m. gruodžio 22 d. amnestijos akte buvo įtvirtina nuostata, kad asmenims, pripažintiems itin pavojingais recidyvistai, amnestijos aktas netaikomas. Nors 2000 m. balandžio 11 d. Lietuvos Respublikos įstatyme dėl amnestijos akto buvo nurodyta, kad bausmės sumažinimas gali būti netaikomas itin pavojingiems recidyvistams. Visuose kituose amnestijos aktuose recidyvistas ar pavojingas recidyvistas nebuvo minimi, todėl darytina išvada, kad šie aktai galėjo būti taikomi tiek recidyvistams, tiek pavojingiems recidyvistams, jei jie tenkino kitus amnestijos akte nurodytus kriterijus.

Reikia atkreipti dėmesį, kad amnestijos aktu atleidžiama grupė asmenų, t.y. amnestijos aktas nėra individualizuojamas, o nustatomi bendri reikalavimai. Vadinasi recidyvo reikšmė taikant amnestijos akta recidyvistui ar pavojingam recidyvistui atsiranda ne kaip asmenybei, bet kaip recidyvistų ar pavojingų recidyvistų visumai.

Visai kitaip vertinamas recidyvistas ar pavojingas recidyvistas malonės atveju. Kaip buvo minėta aukščiau, malonė suteikiama konkrečioms asmenims, vadinasi, prieš suteikdamas malonę, Prezidentas įvertina kiekvieną asmenį. Taigi kiekvienu atveju tiek recidyvistas, tiek ir pavojingas recidyvistas bus vertinami individualiai. Atsižvelgiant į nusikaltimų recidyvo pobūdį, galima teigti, kad tokių asmenų vertinimas bus griežtesnis. Kaip teigiama prezidentūros puslapyje⁷⁵, Prezidentui suteikiant asmeniui malonę yra svarbi aplinkybė, kiek kartų anksčiau jau buvo teistas malonės prašytojas. Vienaip bus žiūrima į nuteistojo prašymą, kuris nusikalto pirmą kartą, kitaip į užkietėjusio recidyvisto. Išskirtinį recidyvisto vertinimą pažymėjo ir 2009 m. spalio 28 d. Prezidentė Dalia Grybauskaitė, suteikdama malonę, pabrėžė, jog „šis sudėtingas su teisingumu ir humaniškumu susijęs sprendimas turi būti pagrįstas neabejotinomis nuteistojo pastangomis keistis“⁷⁶. Malonė suteikiama tik tais atvejais, kai nuteistasis supranta savo padarytą klaidą, nuoširdžiai dėl to gailisi, elgiasi nepriekaištingai, o jo bausmės sutrumpinimas tikrai nesukels grėsmės aplinkiniams. Nusistovėjo nerašyta taisyklė, jog prezidentas nesuteikia malonės nuteistiesiems dėl disponavimo narkotinėmis medžiagomis. Taip pat nesuteikiama malonė ir ypač žiaurius nusikaltimus padariusiems bei recidyvisto vardą įgijusiems asmenims. Iš Prezidentės pasisakymų galima teigti, kad nusikaltimų recidyvas yra labai reikšmingas vertinant asmenį bei galima teigti, kad asmeniui esančiam recidyvistu ar pavojingu recidyvistu malonės pritaikymas yra mažai tikėtinas.

⁷⁵ Prieiga per internetą: <http://www.prezidentas.lt>

⁷⁶ GRYBAUSKAITĖ D. Lietuva turi mažinti kailinių skaičių. Lietuvos Respublikos Prezidentės spaudos tarnyba. 2011 m. kovo 30 d. Prieiga per internetą: http://www.prezidentas.lt/lt/prezidento_veikla/prezidente_ziniasklaidoje/straipsniai_apie_prezidente/bns_lietuva_turi_mazinti_kaliniu_skaiciu_sako_prezidente.html

Aptariant malonės ir amnestijos aktus, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad **Seimo** teisė priimti amnestijos aktus ar Prezidento teisė priimti malonės dekretą yra ne taisyklės, o teisinių taisyklių išimtys. Jei Seimas ir Prezidentas dažnai naudotųsi šiomis teisėmis, tai jos virstų savo priešybe – teisės veikimo (teisingumo vykdymo rezultatu) naikinimu. Vadinasi, ir minėtų institucijų kompetencija legalizuoti gailestingumą amnestijos įstatymu ar Prezidento malone yra tik tiek prasminga ir leistina, kiek neiškreipia, nesutrikdo autentiškosios teisės veikimo⁷⁷.

Įstatymų leidėjas jokių tiesioginių apribojimų draudžiančių recidyvistui ar pavojingam recidyvistui atidėti bausmės vykdymą neįtvirtino, tačiau teismui suteikta teisė vertinti recidyvisto ar pavojingo recidyvisto asmenybę suteikia recidyvui išskirtinę reikšmę, kadangi asmenys esantys recidyvistais ir pavojingais recidyvistais dažniausiai vertinami neigiamai. Recidyvistas gali būti lygtinai atleistas nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą ar neatlikta bausmės dalis pakeista švelnesne bausme, tačiau recidyvistui, lyginant su kitais nuteistaisiais, keliamas reikalavimas atlikti didžiausią bausmės dalį. Recidyvistą ar pavojingą recidyvistą atleisti nuo visos ar dalies bausmės taip pat nėra draudžiama, tačiau, išanalizavus malonės bei amnestijos aktus, nepavyko rasti atveju, kad tokie asmenys būtų atleisti nuo visos ar dalies bausmės, todėl galima teigti, kad, tiek malonės, tiek ir amnestijos atveju, recidyvas taip pat yra reikšmingas.

⁷⁷ VAIŠVILA. A. Teisinis aiškinimas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose// Jurisprudencija. 2006, 8 (86), p. 7-17

3.4. Reikšmė teistumo išnykimo terminams

Kaip teigia A. Drakšienė, bausmė yra juridinė kaltojo asmens ir valstybės tarpusavio santykių išraiška, todėl ir bausmei priskirtinos tik juridinės, baudžiamajame įstatyme numatytos nusikaltimo pasekmės⁷⁸. Vadovaujantis humanizmo principu: kartą nusikaltusio ir atlikusio bausmę asmens padėtis neturėtų būti blogesnė visą gyvenimą⁷⁹. Teistumas, kaip viena iš sąlygų asmeniui tapti recidyvistu ar asmenį pripažinti pavojingu recidyvistu buvo aptarta aukščiau. Šia darbo dalimi bus apžvelgiama recidyvo įtaka teistumo išnykimo terminams.

Bendru požiūriu teistumo terminai yra dviejų rūšių: 1) teistumas atliekant bausmę; 2) teistumas atliekant bausmę ir ją atlikus⁸⁰. Taip pat dar galima išskirti ir trečią rūšį, t.y. teistumas bausmės vykdymo atidėjimo metu, kadangi atidėjus bausmę asmuo realiai jos neatlieka.

Pirma teistumo rūšis, kurią galima pavadinti lengviausia, taikoma asmenims už padarytus neatsargius nusikaltimus. Pačio neatsargaus nusikaltimo prigimtis rodo apie asmens mažesnę pavojingumą. Kaip teigia E. Riaubaitė neatsargaus nusikaltimo atveju asmuo nesuvokia ir nenumato, kad jo veika gali sukelti pačius sunkiausius padarinius iš visų galinčių kilti⁸¹. Visai kitaip yra su tyčia padarytais nusikaltimais. Kaip teigia V. Piesliakas, tyčios atveju asmuo suvokia savo veikos pavojingumą ir jos padarinius⁸². Todėl logiška, kad tokiam asmeniui būtų numatyta ilgesnis rehabilitacijos terminas – ne tik bausmės atlikimo metu, bet ir tam tikrą laiko tarpą po bausmės atlikimo. Todėl naujajame BK įstatymų leidėjas įtvirtino nuostatą, kad teistumo už padarytus tyčinius nusikaltimus išnykimo terminas priklauso nuo padaryto nusikaltimo pobūdžio. Reikia paminėti, kad senajame BK, kaip tai reglamentavo BK 58 str., teistumo išnykimo terminas priklausė nuo paskirtos bausmės, jos dydžio – teistumo terminą netiesiogiai apspėsdavo teismas paskirdamas kaltininkui bausmę. Naujajame BK įstatymų leidėjo teistumo termino susiejimas su nusikaltimo pavojingumu yra logiškesnis ir taip sudaroma galimybė asmenims už vienodus nusikaltimus pritaikyti vienodus teistumo išnykimo terminus – nustatyti vienodą rehabilitacijos terminą. Tačiau yra viena išimtis. Įstatymų leidėjas asmenis, padariusius sunkesnius nusikaltimus, vertindamas kaip pavojingesnius visuomenei ir jiems numatydamas ilgesnį teistumo laikotarpį išskirtinę reikšmę suteikė pavojingam recidyvistui. BK 97 str. įtvirtinta nuostatą, kad pavojingam recidyvistui, nuteistam už tyčinio nusikaltimo padarymą, teistumas išlieka bausmės atlikimo metu bei dešimt metų po jos atlikimo. Pavojingo recidyvisto atveju

⁷⁸ DRAKŠIENĖ A. Bausmių skyrimo ribos//Teisė, 1995, Nr. 29. p. 21.

⁷⁹ JUSTICKAJA S., GAVĖNAITĖ A. Recidyvinis nusikalstamumas: tyrimo galimybės ir perspektyvos Lietuvoje// Teisės problemos, 2009 Nr. 3, p. 8.

⁸⁰ PIESLIAKAS V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga. Vilnius, 2008, p. 437.

⁸¹ RIAUBAITĖ E. Tyčinės ir neatsargios kaltės atribojimas nusikaltimuose žmogaus gyvybei ir sveikatai// Jurisprudencija, 2008, p. 97-98

⁸² PIESLIAKAS V. Kaltės turinio nustatymo problemos bylose dėl nusikaltimų žmogaus gyvybei ir sveikatai// Socialinių mokslų studijos, 2009, p. 9-11

nusikaltimo sunkumas nebetenka prasmės, užtenka bet kokio tyčinio nusikaltimo padarymo, kad būtų taikomas ilgiausias teistumo terminas. Galima teigti, kad išskirtinė pavojingo recidyvo reikšmė buvo perimta iš senojo BK, tik atsisakyta teismo sprendimo. Senajame BK pavojingam recidyvistui panaikinti teistumui buvo dvi sąlygos: terminas ir teismo pripažinimas asmenį praradus pavojingumą. Naujajame BK liko tik terminas, tačiau, kaip ir senajame BK, jis išliko ilgiausias.

Įstatymų leidėjas BK 97 str. numatė ne tik konkrečius teistumo terminus, tačiau ir galimybę praėjus pusei termino nuteistojo parašymu ne tik sutrumpinti likusį terminą, bet ir visai jį panaikinti. Tokią teismo teisę A. Gumuliausko nuomone yra teismo fikcija. Jis teigia, kad kai įstatymų leidėjas numato, kad nuteistas už nusikaltimo padarymą asmuo, kurio atžvilgiu yra įsiteisėjęs teismo apkaltinamasis nuosprendis, laikomas tam tikrą laiką turinčiu teistumą, tačiau teismui yra suteikiama galimybė teistumo terminą sutrumpinti arba jį panaikinti. Sutrumpinus teistumo terminą arba jį panaikinus susidaro tokia situacija, kai asmuo lyg ir turėtų būti laikomas turinčiu teistumą, bet dėl įstatyme įtvirtintos ir teismo pripažintos fikcijos laikomas, kad toks asmuo neturi teistumo⁸³.

Recidyvo atveju teismo fikcija įgauna dvi reikšmes. Pirmiausia, tai pavojingam recidyvistui suėjus pusei teistumo termino, atsiranda galimybė likusį terminą sutrumpinti arba visiškai panaikinti. Teismas naikindamas ar trumpindamas teistumą atsižvelgia į nuteistojo asmenybę, jo elgesį po bausmės atlikimo, jo darbinę veiklą bei kitas aplinkybes. Viena iš aplinkybių reikšminga naikinant teistumą yra ir padarytų nusikaltimų skaičius, kas labai reikšminga pavojingo recidyvisto atveju. Pavyzdžiui, skundu R. T. prašo panaikinti Panevėžio miesto apylinkės teismo 2009 m. spalio 21 d. nutartį ir priimti dėl skundo naują sprendimą, patenkinti jo prašymą panaikinti teistumą. R. T. nurodo, kad teismas, priimdamas nutartį neatsižvelgė į reikšmingas aplinkybes, kad po bausmės atlikimo pasitaisė, sukūrė šeimą, charakterizuojamas teigiamai, vykdo individualią veiklą, dirba, augina nepilnametį vaiką. Be to yra visos BK 97 str. 7 d. numatytos sąlygos panaikinti jam teistumą, o būtent – jo prašymas ir suėję ne mažiau kaip pusę teistumo termino. Nuteistasis teigia, kad jis yra pasitaisęs, nelinkęs nusikalsti ir nėra jokio teisinio pagrindo jo prašymo netenkinti. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. lapkričio mėn. 3 d. nutartyje⁸⁴ R. T. skundas buvo atmestas argumentuojant tuo, kad nors, kaip nurodė pirmosios instancijos teismas, yra formalios įstatyme numatytos sąlygos panaikinti R. T. teistumą – jo prašymas ir suėję ne mažiau kaip pusę teistumo termino, tačiau pagrįstai teismas konstatavo ir tai, kad svarbu įvertinti ir nuteistojo asmenybę, jo elgesį po bausmės atlikimo, jo darbinę veiklą bei kitas aplinkybes, leidžiančias teismui spręsti apie teistumo panaikinimo prieš terminą konkrečiam asmeniui tikslingumą. Iš 2009 spalio 8 d. Panevėžio apskrities VPK rašto matyti, kad R. T. buvo baustas vieną kartą administracine nuobauda už KET pažeidimą - ATPK 124 str. 2 d. Nors R. T. pateikta charakteristika yra teigiama, tačiau sprendamas teistumo

⁸³ GUMULIAUSKAS A. Teisėjo nuožiūra skiriant bausmę// Jurisprudencija, 2004, p. 85-93

⁸⁴ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. lapkričio mėn. 3 d. nutartis, baudžiamosios bylos Nr. 1S-740-72/2009;

panaikinimo klausimą teismas pagrįstai atsižvelgė ir į tai, kad R. T. praeityje buvo teistas tris kartus. Bausmę atliko 1999-04-14 ir 2002-12-11 Rokiškio rajono apylinkės teismo nuosprendžiu. R. T. nusikalstamą veiką, už kurią nuteistas 2002-12-11 Rokiškio rajono apylinkės teismo nuosprendžiu padarė turėdamas neišnykusį ir nepanaikintą teistumą už padarytas tyčines veikas. Esant paminėtoms aplinkybėms pirmosios instancijos teismas pagrįstai konstatavo, jog šios aplinkybės negali neturėti įtakos priimant sprendimą dėl teistumo panaikinimo, nes teistumas - tai asmens teisinės padėties ypatybė, kurią sukelia teismo paskirtosios bausmės atlikimas.

Taigi, galime teigti, kad teismas vertindamas tiek pavojingą recidyvistą, tiek ir recidyvistą, turėtų atsižvelgti į asmenų padarytų nusikalstamų veikų kiekį bei BK 27 str. nuostatas. Ir nors BK 97 str. nėra įtvirtinta išimtis recidyvistui, tačiau atleidžiant asmenį nuo teistumo arba jį panaikinant, asmens buvimas recidyvistu, kaip ir buvimas pavojingu recidyvistu, įgauna didžiulę reikšmę.

Antra teismo fikcijos reikšmė yra ta, kad teismas panaikindamas teistumą ar jį sutrumpindamas automatiškai gali sutrupinti arba panaikinti asmens buvimo recidyvistu ar pavojingu recidyvistu statusą, kadangi toks asmens statusas tiesiogiai susietas su teistumo terminu. Vadinasi teismas, atsižvelgęs į visas aplinkybes, turi teisę panaikinti asmens buvimą recidyvistu ar pavojingu recidyvistu.

4. Recidyvą ir į ją panašius institutus reglamentuojančių užsienio valstybių baudžiamųjų įstatymų apžvalga

Daugelis valstybių pripažįsta ne tik bausmės socialinio reikalingumo principą, teigiantį, kad bausmė turi būti adekvati (proporcinga) nusikalstamai veikai ir neturi peržengti visuomeninio reikalingumo ribų, bet taip pat ir bausmės tikslingumo principą, pagal kurį turi būti atsižvelgiama į nusikalstamą veiką padariusio asmens kaltę, jo asmenybę bei veikos padarymo aplinkybes. Tačiau tiek bausmės rūšies, tiek ir dydžio pasirinkimo taisyklės skirtingose valstybėse yra skirtingos. Skirtingose valstybės skirtingos ne tik bausmių skyrimo taisyklės, bet ir kitos baudžiamiesiems įstatymas reikšmingas aplinkybes, nuo to neatsiejamas ir recidyvas.

Asmenys, bausti vieną ar daugiau kartų, paprastai laikomi pavojingesniais, todėl recidyvas yra reglamentuojamas daugumoje Europos valstybių BK. Recidyvas kaip ir kitos reikšmingos aplinkybės traktuojamas labai įvairiai, todėl pažvelgus į skirtingus baudžiamuosius įstatymus galima išvelgti ne tik daug panašumų, bet ir skirtumų.

Rusijos BK apie recidyvą kalbama nusikaltimams skirtame skyriuje. Rusijos baudžiamojo kodekso⁸⁵ 18 str., skirtingai negu Lietuvos BK, įtvirtintos trys recidyvo rūšys – paprastas, pavojingas ir labai pavojingas. Paprastas recidyvas yra tuomet, kai asmuo baustas už tyčinį nusikaltimą, už kurį neišnykęs teistumas, padaro naują tyčinį nusikaltimą. Pavojingas recidyvas yra tuomet, kai asmuo padaro sunkų nusikaltimą, už kurį jis yra nuteisiamas realiu laisvės atėmimu, jei anksčiau šis asmuo buvo nuteistas du ar daugiau kartų laisvės atėmimu už tyčinius vidutinio sunkumo nusikaltimus arba kai asmuo padaro sunkų tyčinį nusikaltimą, jeigu jis anksčiau buvo teistas už sunkų ar ypač sunkų tyčinį nusikaltimą realiu laisvės atėmimu. Asmuo yra labai pavojingas recidyvistas, kai asmuo padaro sunkų nusikaltimą, už kurį jis yra nuteisiamas realiu laisvės atėmimu, jei anksčiau šis asmuo buvo du kartus nuteistas realiu laisvės atėmimu už sunkų nusikaltimą arba kai asmuo padaro ypač sunkų nusikaltimą, jei anksčiau jis buvo pripažintas kaltu du kartus už sunkius nusikaltimus ar buvo nuteistas už ypač sunkų nusikaltimą. Taigi, galima teigti, kad recidyvo rūšių skirstymas susijęs su atliktų nusikaltimų pavojingumu.

Reikia atkreipti dėmesį, kad pagal Rusijos BK asmuo pavojingo ar net labai pavojingo recidyvisto statusą įgyja be teismo sprendimo pripažinti asmenį recidyvistu, skirtingai negu pagal Lietuvos BK, šioje vietoje atsisakyta teismo vaidmens. Tačiau galima teigti, kad teismas kai kuriais klausimais veikia netiesiogiai. Rusijos BK kai kuriais atvejais kaip sąlygą įtvirtina reikalavimą, kad būtų paskirta reali laisvės atėmimo bausmė. O skirti realią laisvės atėmimo bausmę gali tik teismas –

⁸⁵ Prieiga per internetą:

<http://legislationline.org/download/action/download/id/1697/file/0cc1acff8241216090943e97d5b4.htm/preview>

vadinas teismas paskirdamas realią laisvės atėmimo bausmę asmeniui „suteikia“ ir pavojingo recidyvisto statusą.

Rusijos BK 18 str. įtvirtintas teistumo buvimo reikalavimas, todėl kaip ir Lietuvos BK, teistumas yra viena iš būtinų sąlygų atsirasti recidyvui. Paminėčiau ir tai, kad recidyvas teistumo terminams pagal Rusijos BK yra nereikšmingas, t.y. recidyvistams, kaip ir visiems kitiems nusikaltėliams taikomi bendri terminai atsižvelgiant į nusikaltimų sunkumą. Rusijos BK 86 str. įtvirtinta nuostata, kad suėjus teistumo terminams, asmuo laikomas neteistu, todėl tai reikšminga ir recidyvui.

Rusijos BK 18 str. 4 d. yra numatyta nusikaltimai, kurie neturi įtakos recidyvui, tai: mažareikšmiai nusikaltimai, nusikaltimai, kuriuos asmuo padarė iki 18 metų, taip pat ir už nusikaltimus dėl kurių asmuo buvo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės arba bausmės vykdymas atidėtas. Nusikaltimų, neturinčių reikšmės recidyvui, sąrašas labai artimas Lietuvos BK, bet skiriasi tuo, kad bausmių skyrimo kontekste Rusijos BK jau 18 str. prie bendros recidyvo sąvokos įtvirtina nuostatą, kad recidyvistams turi būti skiriamos griežtesnės bausmės. Griežtesnės bausmės skyrimą recidyvistui įtakoja ir tai, kad recidyvas pripažįstamas kaip sunkinanti aplinkybė. Tačiau neapsiribojama vien sunkinančios aplinkybės statusu. Rusijos BK 68 str. yra įtvirtinta bausmės skyrimo recidyvistui taisyklės, kuriose nurodoma, kad recidyvistui skiriamos laisvės atėmimo bausmės terminas negali būti mažesnis kaip 1/3 dalis straipsnio sankcijoje nurodytos bausmės maksimumo. Mažesnė bausmė gali būti skiriama tik atsižvelgiant į lengvinančias aplinkybes arba į BK 64 str. numatytą švelnesnės bausmės skyrimą.

Rusijos BK įtvirtinta ne tik bausmės skyrimas recidyvistui, bet ir tokios bausmės atlikimo vieta. Rusijos BK 58 str. nurodyta, kad recidyvistas laisvės atėmimo bausmę turi atlikti bendrojo režimo kolonijose, o pavojingas ar labai pavojingas recidyvistas – griežto režimo kolonijose.

Prancūzijos baudžiamajame kodekse⁸⁶ didžiausias dėmesys skiriamas legaliajam recidyvui, kurio skirstymas pasireiškia tam tikra specifika. Recidyvas, kaip ir Rusijos BK, laikomas sunkinančia aplinkybe, todėl legalaus recidyvo skirstymas į rūšis atliekamas, remiantis skiriamų bausmių griežtumo principu. Pagal Prancūzijos BK yra išskiriamos keturios legaliojo recidyvo rūšys: 1) iki gyvos galvos; 2) laikinasis; 3) specialusis; 4) aiškiai apibrėžtas.

Iki gyvos galvos recidyvas, pagal Prancūzijos BK, yra tuomet, kai asmuo jau teistas dešimties metų laisvės atėmimo bausme, padaro naują nusikaltimą, už kurį skiriama penkiolikos metų arba nuo dvidešimties iki trisdešimties metų laisvės atėmimo bausmė. Pirmuoju atveju, kai padaromas nusikaltimas, už kurį skiriama penkiolikos metų laisvės atėmimo bausmė, recidyvistui maksimali bausmė bus trisdešimties metų laisvės atėmimo, o antruoju atveju, kai padaromas nusikaltimas, už kurį skiriama nuo dvidešimt iki trisdešimt metų laisvės atėmimo bausmė – recidyvistui paskiriamos bausmės maksimumas bus iki gyvos galvos. Šio recidyvo specifinis dalykas yra tas, kad nekreipiamas

⁸⁶ Prieiga internetu: http://www.legifrance.gouv.fr/html/codes_traduits/code_penal_textan.htm

dėmesys į laiko tarpą tarp nusikaltimų. Pagal Prancūzijos BK, jei nusikaltimai yra sunkūs ar labai sunkūs, laiko tarpas nuo pirmo iki antro nusikaltimo padarymo nėra svarbus. Todėl nėra teistumo pabaigos.

Pagal Prancūzijos BK skirtingai negu Lietuvos BK ar Rusijos BK, kur nustatyta konkretūs teistumo išnykimo terminai, teistumas išnyksta tik nuteistajam mirus, suteikus amnestiją ar jį reabilitavus. Prancūzijos BK apibrėžiamas tik laiko tarpas, kuris turi praeiti kad nebūtų griežtinama bausmė recidyvo atveju.

Laikinasis recidyvas pagal Prancūzijos baudžiamąjį įstatymą yra tuomet, kai asmuo, jau teistas dešimties metų laisvės atėmimo bausme ir nuo bausmės atlikimo nepraėjus dešimčiai metų, padaro naują nusikaltimą, už kurį taip pat numatyta dešimties metų laisvės atėmimo bausmė arba nepraėjus penkiems metams nuo paskutinio nusikaltimo, už kurį buvo paskirta dešimties metų laisvės atėmimo bausmė, asmuo padaro nusikaltimą, už kurį skiriama nuo vienerių iki dešimties metų laisvės atėmimo bausmė. Tokiems recidyvistams paskirta bausmė ir bausmė bus dvigubinamos. Skirtingai nuo anksčiau aptarto recidyvo, šiuo atveju atsiranda aiškūs terminai, kuriems išnykus, asmeniui padarius nusikaltimą, jis nebus laikomas recidyvistu. Reikia pabrėžti, kad Prancūzijos BK numato griežtesnes sąlygas negu Lietuvos BK. Pagal Lietuvos BK 97 str. 3 d. pavojingam recidyvistui teistumas išnyksta po dešimties metų, kai tuo tarpu pagal Prancūzijos BK dešimties metų terminas nėra riba. Recidyvo iki gyvos galvos atveju nėra numatytas teistumo termino išnykimas, šiuo atveju teistumas išlieka visą gyvenimą.

Specialaus recidyvo atveju, kaip ir laikinojo, recidyvistui dvigubinama paskirtos bausmės bei baudos dydžiai. Specialusis recidyvas yra tuomet, kai asmuo nuteistas mažesne kaip dešimties metų laisvės atėmimo bausme, nepraėjus penkiems metams nuo bausmės atlikimo, padaro tokį pat arba pagal Prancūzijos BK jam prilyginamą nusikaltimą. Prancūzijos BK yra numatytas nusikaltimų sulyginimas recidyvo atveju. Tarkime 132-16 str. yra sulyginama vagystė, plėšimas, turto prievartavimas, šantažas, sukčiavimas ir nusikalstamu būdu įgyto turto realizavimas ar įgijimas. Taip pat yra sulyginami seksualinės agresijos ir seksualinio smurto baudžiamieji nusižengimai bei kiti numatyti 132-16-1 ir 132-16-2 straipsniuose.

Pagal Prancūzijos BK baudų skyrimas recidyvistui pasireiškia asmeniui tuo, kad įstatyme nustatyta apibrėžtas recidyvas pasireiškia per baudų skyrimą. Asmeniui, kuris buvo nubaustas 5-os klasės bausme⁸⁷ per metus nuo baudos sumokėjimo vėl padarius tokį pat baudžiamąjį nusižengimą norminių aktų numatyta tvarka gali būti paskirta 3 000 eurų bausmė. Šios recidyvo rūšies požymis tas, kad recidyvas gali būti konstatuotas tik teisės aktų nustatyta tvarka. Baudų recidyvas lyginant su Lietuvos ar Rusijos BK yra labai specifinis, kadangi numatomas recidyvas už baudžiamuosius nusižengimus, už kuriuos skiriamos baudos.

⁸⁷ Prancūzijos BK 131-13 sr. baudos yra suskirstytos klasėmis: 1-a klasė – ne daugiau kaip 38 eurais; 2-a klasė ne daugiau kaip 150 eurų; 3-a klasė ne daugiau kaip 450 eurų; 4-a klasė ne daugiau kaip 750 eurų; 5-a klasė ne daugiau kaip 1500 eurų iki 3000 eurų recidyvo atveju ir tik kai numato teisės aktai

Aptariant recidyvą, įtvirtintą Prancūzijos BK, reikia paminėti ir tai, kad, skirtingai negu Lietuvos ar Rusijos BK, yra įtvirtintas juridinių asmenų recidyvas. Juridinių asmenų recidyvo atveju taikomas toks pat laiko ir sankcijų didinimo principas kaip ir fiziniams asmenims. Prancūzijos BK 132-14 str. įtvirtinta nuostata, kad juridiniam asmeniui, nuteistam už nusikalstamą veiką, nepraėjus penkeriems metams po bausmės įvykdymo ar po apkaltinamojo nuosprendžio senaties termino suėjimo, padariusiam naują tokią pačią ar jai prilyginamą recidyvo požūriu nusikalstamą veiką, skiriamos baudos maksimumas yra dešimt kartų didesnis už baudos maksimumą taikomą fiziniam asmeniui už tokią pačią nusikalstamą veiką.

Pagal Maltos BK 49 str.⁸⁸ recidyvas yra tuomet, kai asmuo nubaustas už nusikaltimą ir esant įsiteisėjusiam nuosprendžiui, padaro naują nusikaltimą. Tokį recidyvo apibrėžimą galima prilyginti kriminologiniam recidyvui, kadangi asmeniui tapti recidyvistu užtenka padaryti du nusikaltimus ir nesvarbus laiko tarpas tarp nusikaltimų. Reikia paminėti, kad pagal Maltos BK 49 str. recidyvą sudaro ir nusikaltimai padaryti užsienyje, tačiau remiantis Maltos BK 52 str. neturi būti atsižvelgiama į nusikaltimus, padarytus dėl neatsargumo ar aplaidumo, taip pat į nusikaltimus padarytus per nepatyrimą bet kurioje meno ar profesinėje veikloje, arba į nusikaltimus padarytus dėl taisyklių nesilaikymo.

Maltos BK recidyvas nėra skirstomas į rūšis, tačiau, kad recidyvistui būtų galima taikyti sunkesnę bausmę, jo padaryti nusikaltimai turi atitikti įstatyme numatytas taisykles. Maltos BK nurodyta, kad asmuo nuteistas už nusikaltimą, per dešimt metų nuo bausmės atlikimo ar atleidimo nuo bausmės, jei buvo nubaustas daugiau kaip penkerius metus, ar per penkerius metus, visais kitais atvejais, padaro kitą nusikaltimą, jis gali būti nuteistas vienu laipsniu aukštesne bausme negu bausmė, nustatyta tokiam nusikaltimui. Pagal Maltos BK už padarytus nusikaltimus yra numatyta laisvės atėmimo bausmės laipsnis. Laisvės atėmimo bausmės laipsniai apibrėžti kodekso bendrojoje dalyje: I laipsnis – nuo aštuonių metų iki trisdešimt metų; II laipsnis – nuo septynių iki dvidešimties metų; III laipsnio – nuo šešių iki dvylikos metų; IV laipsnio – nuo penkių iki devynių metų; V laipsnio – nuo keturių iki šešių metų; VI laipsnio – nuo trijų iki penkių metų; VII laipsnio – nuo dviejų iki keturių metų; VIII laipsnio – nuo aštuoniolikos mėnesių iki trijų metų; IX laipsnio – nuo trylikos mėnesių iki dviejų metų; X laipsnio – nuo devynių iki aštuoniolikos mėnesių; XI laipsnio – nuo septynių mėnesių iki vieno metų; XII laipsnio – nuo penkių iki devynių mėnesių; XIII laipsnio – nuo dviejų iki šešių mėnesių; XIV laipsnio – nuo vieno iki trijų mėnesių⁸⁹.

Kitas išskirtinis dalykas, numatytas Maltos BK, yra bausmės skyrimas asmeniui, įkalintam iki gyvos galvos. Pagal BK 51 str. asmeniui nuteistam laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme ir atliekant bausmę padarius dar vieną nusikaltimą, bausmė už atliktą nusikaltimą yra atliekama vienutėje.

⁸⁸ Prieiga internetu: <http://prostitution.procon.org/sourcefiles/MaltaCriminalCode.pdf>

⁸⁹ Prieiga internetu: <http://prostitution.procon.org/sourcefiles/MaltaCriminalCode.pdf>

Šis Maltos BK numatytas bruožas yra išskirtinis lyginant su Lietuvos BK, kadangi Lietuvos BK nėra aptarta recidyvo galimybė kalint iki gyvos galvos.

Reikia paminėti ir tai, kad Maltos BK yra numatytas pažeidimų recidyvas, ko nėra nei Rusijos, nei Lietuvos BK. Maltos BK numatyta, kad asmeniui, nuteistam už pažeidimą, per tris mėnesius nuo nubaudimo ar bausmės atleidimo, padarius kitą pažeidimą, jis gali būti sulaikytas dviem mėnesiams, ar jam gali būti paskirta bauda, arba paskiriama laisvės atėmimo bausmė neviršijanti vieno mėnesio.

Maltos BK įtvirtintą recidyvą už pažeidimus iš dalies galima lyginti su Prancūzijos BK įtvirtintu baudų recidyvu, kadangi Maltos atveju už pakartotinį nusižengimą taip pat yra griežtinama atsakomybė.

Nors Maltos baudžiamajame įstatyme nėra konkrečiai išskirta recidyvo rūšių, tačiau, mano nuomone, galima skirti recidyvą į: turintį įtakos bausmės skyrimui ir į neturintį įtakos. Svarbi pasekmė abiejų recidyvų atveju yra ta, kad recidyvistui negali būti taikoma malonė. Toks draudimas sugriežtina recidyvisto padėtį lyginant su Lietuvos BK, kuriame nei recidyvistui, nei pavojingam recidyvistui nėra įtvirtinta draudimas skirti malonę, o apsisprendimo teisė paliekama Lietuvos Respublikos Prezidentui.

Toliau aptariamas Armėnijos baudžiamasis kodeksas⁹⁰, kurio 22 str. įtvirtinta, kad recidyvas yra tuomet, kai asmuo padaro tyčinį nusikaltimą turėdamas teistumą už anksčiau padarytą tyčinį nusikaltimą. Toks apibrėžimas visiškai atitinka Lietuvos BK 27 str. suformuluotą paprasto recidyvo sąvoką. Be paprasto recidyvo Armėnijos BK yra įtvirtinti ir sunkus bei labai sunkus recidyvai. Asmuo tampa sunkiu recidyvistu, kai padaro tyčinį nusikaltimą, o anksčiau yra teistas už du tyčinius nusikaltimus arba jei asmuo padaro sunkų nusikaltimą, o anksčiau taip pat buvo nuteistas kalėti už sunkų nusikaltimą. Labai pavojingu recidyvistu asmuo bus, kai asmuo padaro tyčinį nusikaltimą, o anksčiau buvo nuteistas laisvės atėmimo bausme ne mažiau kaip tris kartus už tyčinį apysunkį, sunkų ar labai sunkų nusikaltimus. Taip pat asmuo bus labai pavojingas recidyvistas, jei padarys sunkų tyčinį nusikaltimą, o anksčiau bus teistas ne mažiau dviejų kartų už sunkų ar labai sunkų nusikaltimus arba padarys labai sunkų nusikaltimą, o anksčiau bus teistas už sunkų ar labai sunkų nusikaltimą.

Kaip matome iš pateiktų recidyvo rūšių, tik pirmu atveju, t.y. paprasto recidyvo atveju, kalbama apie teistumo reikalavimą. Tiek pavojingo recidyvo, tiek ir labai pavojingo recidyvo atveju teistumo buvimas nėra viena iš sudedamųjų dalių. Taipogi, Armėnijos BK, kaip ir Rusijos, Prancūzijos ar Maltos BK, asmenį pripažinti pavojingu recidyvistu nėra reikalingas teismo sprendimas. Kai to tarpu Lietuvos BK, kaip buvo minėta anksčiau, asmenį pripažinti pavojingu recidyvistu paliekama teismui.

Armėnijos BK numatyta, kad į recidyvo sudėtį neįeis nusikaltimai, dėl kurių asmuo buvo atleistas, taip pat nusikaltimai, kuriuos asmuo padarė iki aštuoniolikos metų, tačiau, kaip ir Maltos BK, bus atsižvelgiama į nusikaltimus, padarytus užsienyje. Skiriant bausmę recidyvistui, nepriklausomai

⁹⁰ Prieiga internetu: <http://www.unhcr.org/refworld/category,LEGAL,,,ARM,3f46119c4,0.html>

nuo recidyvo rūšies, nėra konkrečiai nurodyta, kaip turi būti taikoma bausmė, todėl bausmės dydžio parinkimas paliekamas teismui, įvertinant recidyvą.

Austrijos BK 39 str. bausmės griežtinimas recidyvo atveju yra vardijamos tokios bausmės sugriežtinimo sąlygos: 1) asmuo yra jau dukart nuteistas 2) laisvės atėmimu 3) už prieš tą pačią vertybę nukreiptą nusikaltimą ir 4) bent iš dalies atliko paskirtą bausmę ir 5) padaro naują nusikaltimą, nukreiptą prieš tą pačią vertybę, beigi būtina, kad jis būtų sulaukęs 19 metų. Taigi, reikalaujama daugiau ankstesnių nuteisimų, nuteisimai turi būti ne bet kokie, o būtent laisvės atėmimu, ir skaičiuojami tik tokie nusikaltimai, kurie yra tokio paties pobūdžio. Austrijos BK 39 str. kalbama apie kiek kitokį bausmės griežtinimo būdą, tačiau savo griežtu pobūdžiu tolygų Lietuvos BK 56 str. 1 d. numatytajam – kalbama apie galimybę skirti per pus didesnę nei sankcijoje numatyta laisvės atėmimo ar baudos bausmę. Austrijos BK taisyklė mažiau radikali nei lietuviškoji tuo aspektu, kad ja remiantis nustatomi tik kiekybiniai bausmės rodikliai (trukmė, dydis), o ne kokybiniai (rūšis).⁹¹

Apibendrinant užsienio valstybių reglamentuojamą recidyvo institutą, galima teigti, kad daugelis valstybių labai panašiai apibrėžia pačio recidyvo sąvoką, tačiau skiriasi recidyvo sukeltos pasekmės bei išnykimas. Lyginant Lietuvos BK reglamentuojamą recidyvą su užsienio valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose reglamentuotu recidyvu, galime išvelgti kelis pagrindinius skirtumus. Pirmiausia, skirtingai negu pagal Lietuvos BK, užsienio valstybėse nereikalingas teismo sprendimas pripažinti asmenį pavojingu recidyvistu. Kitas skirtumas, tai teistumo klausimas su kuriuo siejamas ir pačio recidyvo išnykimas. Kai kuriose valstybėse jo visai atsisakyta, taip recidyvisto statusą padarant neišnykstantį kaip Prancūzijos BK numatytas recidyvas iki gyvos galvos, ar Maltos BK įtvirtintas recidyvo apibrėžimas, kuriam neaktualus teistumas ir recidyvo atsiradimui.

Apibendrinant, darytina išvada, kad bene labiausiai Lietuvos BK recidyvo reglamentavimas lyginant su aptartų Rusijos, Prancūzijos, Maltos, Armėnijos, Austrijos baudžiamaisiais įstatymais išsiskiria tuo, jog Lietuvos BK pavojingo recidyvo atžvilgiu reikalingas teismo sprendimas. Mano nuomone, teismo sprendimo būtinumas, pripažįstant asmenį pavojingu recidyvistu, yra teigiamas Lietuvos baudžiamosios teisės aspektas, kadangi pavojingo recidyvisto statusas ženkliai skiriasi nuo paprasto recidyvisto statuso ir tokiu baudžiamojo įstatymo reikalavimu yra užtikrinamas teisingumo principas, kadangi tik teismas gali numatyti tokio pobūdžio ir turinio asmens teisių suvaržymus.

Tačiau sveikintina užsienio valstybių praktika, numatanti baudų skyrimą recidyvistams. Manychiau, panašaus reglamentavimo įvedimas būtų pažangus žingsnis LR BK, kuris taipogi ženkliai įtakotų, o būtent – sumažintų, skiriamų laisvės atėmimo bausmių kiekį Lietuvoje.

⁹¹ BIKELIS S. Mokslinis tyrimas „Baudžiamosios politikos orientavimo į su laisvės atėmimu nesusijusių poveikio priemonių taikymą galimybės“. – Vilnius, 2010.

IŠVADOS

Apibendrinant reikėtų daryti sekančias išvadas:

1. Recidyvo užuomazgas galime aptikti dar Pamedės teisyne. Vėliau, vystantis nacionalinei teisei, recidyvo samprata ir reikšmė kito. Dabartiniame BK įtvirtinto recidyvo reglamentavimo pagrindu galėtume laikyti 1961 m. BK.
2. 2000 m. BK pirmą kartą nacionalinėje teisėje buvo pateiktas oficialus sąvokos recidyvas išaiškinimas, pagal kurį recidyvas yra tuomet, kai tas pats asmuo padaro ne mažiau kaip du tyčinius nusikaltimus, kai už pirmesnę iš jų nėra išnykęs ar įstatymų nepanaikintas teistumas. Pagrindinis šios sąvokos trūkumas yra asmenų nesulaukusių pilnametystė pripažinimas recidyvistais. Mokslinėje literatūroje skiriamos tokios recidyvo rūšys kaip faktinis, penitenciarinis, paprastas ir pavojingas recidyvas, tačiau atskleidžiant recidyvo reikšmę labiausiai tinkamos BK numatytos paprasto recidyvo ir pavojingo recidyvo rūšys
3. Recidyvistas gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui praradus pavojingumą pagal BK 36 straipsnį, tačiau pavojingas recidyvistas, autoriaus nuomone, tokioje situacijoje nuo baudžiamosios atsakomybės neturėtų būti atleistas, nes tai prieštarautų teismo sprendimui, kuriuo kaltininko asmenybė įvertinta kaip pavojinga pripažįstant jį pavojingu recidyvistu.
4. Recidyvistas ir pavojingas recidyvistas negali būti atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius. Šis įstatymų leidėjo požiūris gali pažeisti teisingumo principą. Reikia atsižvelgti į tai, kad asmeniui, teistam už kelis nusikaltimus, tačiau nesančiam recidyvistu ar pavojingu recidyvistu, šio straipsnio nuostatos taikytinos. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad tokį asmenį nuo recidyvisto skiria tik laiko tarpas tarp padarytų nusikaltimų, t.y. laiko tarpas skiriantis nusikaltimą, padarytą neišnykus teistumui, nuo nusikaltimo, padaryto jau išnykus teistumui. Šis laiko tarpas gali tik palyginus neženkliai skirtis ir griežtesnių teisės normų taikymą ne visada galima laikyti teisingu.
5. Pagal BK 56 straipsnio 1 dalį, teismas yra įpareigotas, skirdamas bausmę recidyvistui, visų pirma svarstyti laisvės atėmimo bausmės skyrimą. Šis įstatymo leidėjo požiūris vertintinas kaip baudžiamojo įstatymo trūkumas, nes pagal tarptautinius teisės aktus vien tik faktas, kad asmuo yra nusikaltęs praeityje, negali būti pagrindu griežtinti kaltinamojo baudžiamąją atsakomybę, kadangi tiek pakartotinio nusikaltimo priežastys, tiek ankstesnio nusikaltimo aplinkybės gali būti labai įvairios. Dėl to, autoriaus nuomone, tikslinga atsakyti BK 56 straipsnio 1 dalies taisyklės. Pagal BK 56 straipsnio 2 dalį pavojingam recidyvistui turėtų būti skiriama laisvės atėmimo bausmė, didesnė nei sankcijoje numatytas vidurkis.

6. Autoriaus nuomone, teismas, skirdamas bausmę nepilnamečiams, neturėtų atsižvelgti į BK 56 straipsnio taisyklę, nes jos tam tikra apimtimi prieštarauja BK 91 straipsnio 3 daliai, tarptautiniams teisės aktams.
7. Recidyvistui ir pavojingam recidyvistui gali būti atidėtas laisvės atėmimo bausmės vykdymas, tačiau teismų praktikoje yra susiformavusi nuostata tokiems asmenims bausmės vykdymo neatidėti.
8. Recidyvistas ir pavojingas recidyvistas gali būti atleisti nuo bausmės dėl ligos. Šiuo atveju vertinant situaciją, autoriaus nuomone, reikėtų teikti prioritetą realioms nuteistojo galimybėms atlikti bausmę, taip užtikrinant humaniškumo principo įgyvendinimą.
9. Recidyvistas gali būti lygtinai atleistas nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą ar neatlikta bausmės dalis pakeista švelnesne bausme, tačiau recidyvistui, lyginant su kitais nuteistaisiais, keliamas reikalavimas atlikti didžiausią bausmės dalį.
10. Pavojingas recidyvistas negali būti lygtinai atleistas nuo laisvės atėmimo bausmės. BK 77 str. įtvirtinti imperatyvūs ribojimai taikyti pavojingam recidyvistui lygtinį atleidimą. Tokiai įstatymų leidėjo pozicijai pritaria ir autorius.
11. Recidyvistas ir pavojingas recidyvistas gali būti atleisti nuo visos ar dalies bausmės pritaikius amnestiją ar malonę, tačiau praktikos analizė leidžia teigti, kad recidyvistams ir pavojingiems recidyvistams šios atleidimo nuo bausmės rūšys taikomos itin retai.
12. Recidyvistui taikomi tokie patys teistumo išnykimo terminai, kaip ir kitiems nuteistiesiems, tačiau pavojingiems recidyvistams numatytas ilgiausias teistumo išnykimo terminas. Atkreiptinas dėmesys, kad panaikindamas ar sutrumpindamas teistumo terminą teismas įtakoja ir recidyvisto ar pavojingo recidyvisto statuso išnykimą, kadangi asmeniui recidyvisto ar pavojingo recidyvisto statusas išnyksta kartu su teistumu.
13. Lietuvos BK recidyvo reglamentavimas lyginant su aptartų Rusijos, Prancūzijos, Maltos, Armėnijos, Austrijos baudžiamaisiais įstatymais išsiskiria tuo, jog Lietuvos BK asmenį pripažinti pavojingu recidyvistu reikalingas teismo sprendimas. Tai yra teigiamas Lietuvos baudžiamosios teisės aspektas, kadangi pavojingo recidyvisto statusas ženkliai skiriasi nuo paprasto recidyvisto statuso ir tokiu baudžiamojo įstatymo reikalavimu yra užtikrinamas teisingumo principas, kadangi tik teismas gali numatyti tokio pobūdžio ir turinio asmens teisių suvaržymus.
14. Užsienio valstybių baudžiamųjų įstatymų normų, numatančių baudų skyrimą recidyvistams, perėmimas Lietuvos baudžiamajai teisinei sistemai būtų naudingas, kadangi leistų ženkliai sumažinti laisvės atėmimu nuteistųjų skaičių, o gal ir patį recidyvinį nusikalstamumą.

Santrauka

Šio darbo tikslas – recidyvo sampratos bei recidyvo reikšmės taikant baudžiamuosius įstatymus analizė. Darbe trumpai aptariama penitenciarinio bei faktinio recidyvo sampratos, tačiau pagrindinis dėmesys skiriamas legaliojo (bendrojo) recidyvo sampratai. Naujajame BK buvo įtvirtintos dvi recidyvo rūšys: paprastas ir pavojingas, todėl dalis darbo skirta šių recidyvo rūšių reglamentavimo analizei. Darbe taip pat atskleidžiama recidyvo reikšmė atleidžiant asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės, paskiriant bausmę, atidedant bausmės vykdymą ar atleidžiant nuo bausmės vykdymo bei recidyvo reikšmė teistumo terminų išnykimui.

Didžioji darbo dalis skiriama recidyvo sampratos bei reikšmės analizei Lietuvos BK normų kontekste, tačiau atitinkamas dėmesys skiriamas ir recidyvą bei į jį panašius institutus reglamentuojančių užsienio valstybių baudžiamųjų įstatymų apžvalgai. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados, kuriose atsispindi ne tik recidyvo sampratos, bet ir recidyvo reikšmės trūkumai bei privalumai.

Darbą sudaro šešios dalys: įžanga, recidyvą reglamentuojančių teisės normų atsiradimas ir raida Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose, recidyvo samprata ir rūšys, recidyvo reikšmė, recidyvą ir į jį panašius institutus reglamentuojančių užsienio valstybių baudžiamųjų įstatymų apžvalga, išvados ir literatūros sąrašas.

Summary

The aim of this work is to analyse recidivism conception and its importance in the context of criminal law practise as well as briefly review penitentiary and factual relapse terms. However, this paper concentrates on legal (common) concepts mainly. There are two types of relapse defined in the new Criminal Code: ordinary and dangerous one, therefore both of the sorts are analysed in this thesis. It also includes disclosure of relapse significance in the matter of excusing a person from criminal law responsibility, prescribing with penalty, delaying penalty prosecution, dispensing from penalty execution and importance of relapse in the case of disappearance of previous conviction terms. The major part of this paper is dedicated to analysing relapse terms and consequences in the subject of criminal law in Lithuania, yet an appropriate part of this work is devoted to relapse review of institution regulations similar to Criminal Code of foreign countries. At the end of this thesis conclusions are made that highlights the concepts of relapse along with its advantages and disadvantages.

This work consists of six parts: introduction, origin of law rule regulations of relapse and its evolution in the context of criminal law in Lithuania, relapse terms and varieties, its significance, in detail relapse analysis and review of institution regulations similar to Criminal Code of foreign countries, conclusions and bibliographical entries.

Literatūros sąrašas

1. Tarptautiniai teisės aktai

- 1.1. Recommendation No. R (92) 17 On Consistency of Sentencing;
- 1.2. Explonatory Memorandum to Recommendation No. R (92) 17 On Consistency of Sentencing. III D 7;

2. Teisės aktai

- 2.1. Lietuvos Tarybų Sąjungos Respublikos Baudžiamasis kodeksas. 1961, Vilnius;
- 2.2. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas. 2003, Vilnius;
- 2.3. Valstybės Tarybos Prezidiumo nutarimas // Valstybės žinios, 1919, Nr. 2-3;
- 2.4. Įstatymas apie palengvinimus kaliniams// Valstybės žinios, 1919, Nr. 8;
- 2.5. Lygtinio nuteisimo įstatymas // Valstybės žinios, 1928, Nr. 284;
- 2.6. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro ir Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 1995 m. lapkričio 2 d. įsakymu Nr. 969/578 patvirtintas „Nepagydomų ligų ir sveikatos būklių, dėl kurių nuteistieji gali būti atleisti nuo tolesnio laisvės atėmimo bausmės atlikimo, sąrašas“;
- 2.7. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas 1996 m. kovo 14 d. Nr. I -1234 // Valstybės žinios, 1996, Nr. 33-807.
- 2.8. Lietuvos Respublikos civilinio kodeksas. 2000, Vilnius;
- 2.9. 2002 m. spalio 29 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, baudžiamojo proceso kodekso, patvirtinto 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785, ir bausmių vykdymo kodekso, patvirtinto 2002 m. birželio 27 d. įstatymu Nr. NX-994, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymas Nr. IX-1162 // Valstybės žinios, 2002, Nr. 112-4970;
- 2.10. Lietuvos Respublikos Vyriausybė nutarimas dėl bazinės socialinės išmokos dydžio patvirtinimo Nr. 1366 // Valstybės žinios, 2008, Nr. 150;

3. Specialioji literatūra

- 3.1. Autorių kolektyvas. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vilnius, 2001;
- 3.2. BIELIŪNAS E. PAVILONIS V. Nusikaltimų kvalifikavimas esant jų daugetui ir baudžiamosios teisės normų konkurencijai. Vilnius, 1984;

- 3.3. BIKELIS S. Mokslinis tyrimas „baudžiamosios politikos orientavimo į su laisvės atėmimu nesusijusių poveikio priemonių taikymą galimybės“. Vilnius, 2010;
- 3.4. BLUVŠTEINAS J. Kriminologija. Vilnius, 1994;
- 3.5. DRAKŠIENĖ A. Bausmių skyrimo ribos // Teisė. Nr. 29. 1996;
- 3.6. DRAKŠAS R. Mirties bausmė: situacija ir perspektyvos. Vilnius, 2002;
- 3.7. DRAKŠAS R. Bausmė: bendrosios teorinės problemos // Teisė. Nr. 52, 2004;
- 3.8. DRAKŠAS R. Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos. Vilnius, 2008;
- 3.9. GEČĖNIENĖ S. Kriminalinės justicijos poveikis nepilnamečio asmenybei: samprata ir struktūra // Jurisprudencija, Nr. 24(16), 2002;
- 3.10. GIRDENIS T. Nusikalstamų veikų daugeto samprata: teorinės ir praktinės problemos. Vilnius, 2009;
- 3.11. GUMULIAUSKAS A. Teisėjo nuožiūra skiriant bausmę // Jurisprudencija, 2004;
- 3.12. GRYBAUSKAITĖ D. Lietuva turi mažinti kailinių skaičių. Lietuvos Respublikos Prezidentės spaudos tarnyba. 2011 m. kovo 30 d. [Prieiga per internetą:
http://www.prezidentas.lt/lt/prezidento_veikla/prezidente_ziniasklaidoje/straipsniai_apie_prezidente/bns_lietuva_turi_mazinti_kaliniu_skaiciu_sako_prezidente.html]
- 3.13. JABLONSKIS K. Baudžiamasis statusas su papildymais. II leidinys. Kaunas, 1931;
- 3.14. JURGĖLAITIENĖ G. Galiojančių baudžiamųjų įstatymų įtakos nusikalstamų veikų recidyvui kriminologinė analizė // Jurisprudencija, Nr. 51 (43), 2004;
- 3.15. JURGINIS, P. Kazimiero teisyne (1468 m.). - Vilnius, 1967;
- 3.16. JUSTICKAJA S., GAVĖNAITĖ A. Recidyvinis nusikalstamumas: tyrimo galimybės ir perspektyvos Lietuvoje // Teisės problemos, Nr. 3, 2009;
- 3.17. KIŠKIS A. Nusikalstamumas Lietuvoje: ką pakeitė teisės reforma? // Jurisprudencija, N. 3 (81), 2006;
- 3.18. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. Vilnius, 2004;
- 3.19. MATULIENĖ S. Kriminalistika kaip integralus mokslas: įrodinėjimas ir praktika // Jurisprudencija, 43(35), 2003;
- 3.20. MACKEVIČIUS T. Laisvės apribojimo bausmės įgyvendinimas // Jurisprudencija, 2010, 4(122);
- 3.21. MESONIENĖ S. Teisiniai lyginamieji lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų aspektai // Jurisprudencija, 2006;
- 3.22. NEVERA A. Nusikalstamų veikų daugeto formos ir jų reikšmė skiriamai bausmei. Jurisprudencija, 2003;
- 3.23. NEVERA A. Nusikalstamų veikų idealios bei realios sutapties atribojimo ir bausmių skyrimo problemos. Jurisprudencija, 2006;

- 3.24. PAKARKKLIS P. Senasis prūsų teisyas. Vilnius, 1960;
- 3.25. PIESLIAKAS V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga. Vilnius, 2008;
- 3.26. PIESLIAKAS V. Kaltės turinio nustatymo problemos bylose dėl nusikaltimų žmogaus gyvybei ir sveikatai. // Socialinių mokslų studijos, 2009;
- 3.27. PRADEL J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. Vilnius, 2001;
- 3.28. RIAUBAITĖ A. Tyčinės ir neatsargios kaltės atribojimas nusikaltimuose žmogaus gyvybei ir sveikatai. Jurisprudencija, 2008;
- 3.29. RIAUBAITĖ E. Apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties samprata, juridinė prigimtis bei jos taikymo sąlygos pagal 1961 ir 2000 metų baudžiamuosius kodeksus. Socialinių mokslų studijos, -2009, 4(4);
- 3.30. ŠVEDAS G. Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. Vilnius, 2003;
- 3.31. VAIŠVILA A. Teisinis aiškinimas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose // Jurisprudencija, 2006;
- 3.32. КАРАЕВ, Т. Э. Повторность преступлений. Москва, 1983;
- 3.33. LAPPI-SEPPALA T. Sentencing theory in practice: implementing the notion of norma punishments in Finland// Scandinavian criminal policy and criminology 1985-1990. Stocholm, 1990;
- 3.34. WALKER N. Sentencig theory, law and practise. London, 1985;
- 3.35. The criminal code of the Russian Federation No. 63-FZ of june 13, 1996. [Prieiga per internetą <http://legislationline.org/download/action/download/id/1697/file/0cc1acff8241216090943e97d5b4.htm/preview>]
- 3.36. Criminal Code of the Republic of Malta (English version) 10th June, 1854; [Prieiga per internetą <http://prostitution.procon.org/sourcefiles/MaltaCriminalCode.pdf>]
- 3.37. Criminal Code of the French Republic (English version); [Prieiga per internetą http://www.legifrance.gouv.fr/html/codes_traduits/code_penal_textan.htm]
- 3.38. Republic of Armenia Criminal Code 01 August, 2003; [Prieiga per internetą <http://www.unhcr.org/refworld/category,LEGAL,,,ARM,3f46119c4,0.html>]

4. Statistika

- 4.1. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Nusikalstamumo ir teisės saugos institucijų veiklos 2009 m. ataskaita. [Prieiga per internetą http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/pages_list/?id=1345]

- 4.2. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Nusikalstamumo ir teisėsaugos institucijų veiklos 2008 m. ataskaita; [Prieiga per internetą http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/pages_list/?id=1345]
- 4.3. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Nusikalstamumo ir teisėsaugos institucijų veiklos 2007 m. ataskaita; [Prieiga per internetą http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/pages_list/?id=1345]

5. Teismų praktika

- 5.1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 17 d. nutartis, baudžiamosios bylos Nr. 2K-454/2009;
- 5.2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. spalio mėn. 6 d. nutartis, baudžiamosios bylos Nr. 2K-369/2009;
- 5.3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2007 m. lapkričio mėn. 27 d. nutartis, baudžiamosios bylos Nr. 2K-743/2007;
- 5.4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 16 d. nutartis, baudžiamosios bylos Nr. 2K-31/2007;
- 5.5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2005 m. sausio mėn. 25 d. nutartis, baudžiamosios bylos Nr. 2k-96;
- 5.6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2004 m. birželio mėn. 29 d. nutartis, baudžiamosios bylos Nr. 2K-322;
- 5.7. 2003 m. liepos 1 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo konsultacija dėl BK 27 str. taikymo, Nr. B3-258;
- 5.8. Lietuvos Aukščiausiojo teismo biuletenis. Teismų praktika Nr. 19. Vilnius, 2003;
- 5.9. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. liepos mėn. 22 d. nutartis, baudžiamosios bylos Nr. 1A-795-209-2010;
- 5.10. Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. birželio mėn. 10 d. nutartis, baudžiamosios bylos Nr. 1A-270-174-2010;
- 5.11. Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. rugsėjo mėn. 10 d. nutartis, baudžiamosios bylos Nr. 1A-437-382-2009;
- 5.12. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. lapkričio mėn. 3 d. nutartis, baudžiamosios bylos Nr. 1S-740-72/2009;
- 5.13. Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. vasario mėn. 18 d. nutartis, baudžiamosios bylos Nr. 1A-66-154-2009;

5.14. Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. gegužės mėn. 20 d. nuosprendis, baudžiamosios bylos Nr. 1A-2-64-2008;